

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra teologické etiky a spirituální teologie

Peter Langer

Human Enhancement
Etické problémy vylepšovania človeka

Diplomová práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Libor Ovečka, Dr.

Praha 2016

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 16. 6. 2016

Peter Langer

Bibliografická citace

Human enhancement – etické problémy vylepšovania človeka [rukopis]: Diplomová práca / Peter Langer; vedoucí práce: Doc. PhDr. Libor Ovečka, Dr. -- Praha, 2016. -- s. 41

Anotace

Diplomová práca sa pokúsi systematicky zmapovať jeden zo súčasných, vysoko aktuálnych problémov – tzv. human enhancement. Nové biotechnológie umožňujú manipuláciu s našou genetickou a nervovou sústavou a otvárajú tak možnosti, potenciálne radikálneho zasahovania do ľudskej prirodzenosti. To samozrejme prináša aj množstvo etických otázok, ktoré sa pokúsime zachytiť a následne reflektovať. Najprv si priblížime termín „enhancement“ a ukážeme, aké problémy sú z jeho definovaním spojené. Potom rozoberieme oblasť radikálneho vylepšovania a etické otázky spojené s prekračovaním druhových hraníc človeka. Napokon sa zameriame umiernený enhancement a problémy spojené s autenticitou. Cieľom práce je prehľadný úvod to problematiky

Klíčová slova

Radikálny enhancement, umiernený enhancement, transhumanizmus, autenticita

Abstract

The Diploma Thesis aspires to systematically map on of the contemporary highly pressing problems – so-called human enhancement. New biotechnologies enable manipulation with our genetic and neural system and thus open possibility of radical interference with human nature. This of course brings up many ethical questions which we will try to capture and reflect upon afterwards. First we will describe the term „enhancement“ and show what problems are connected with attempts to define it. Then we will analyze area of radical enhancement and ethical questions arising with transgressing the species boundaries of humans. Finally we will focus on moderate enhancement and problems linked to authenticity. The goal of this Thesis is comprehensive introduction to the topic.

Keywords

Radical enhancement, moderate enhancement, transhumanism, authenticity

Počet znakov 108 343

Obsah

Úvod.....	6
1. Čo je enhancement?	9
1.1. Konceptuálne otázky	9
1.2. Typy a možnosti enhancementu.....	14
2. Radikálny enhancement	17
2.1. Nick Bostrom.....	19
2.2. Jürgen Habermas.....	21
2.3. Nicholas Agar	23
3. Umiernený enhancement.....	27
3.1. Autenticita	28
3.2. Charles Taylor.....	30
3.3. Autenticita a enhancement.....	33
Záver	36
Zoznam literatury	38
Monografia	38
Kapitola v monografii	38
Článok v časopise.....	39
Elektronický zdroj.....	39
Prílohy.....	41

Úvod

Americký neurológ O. Sacks popisuje nasledujúcu kazuistiku v kapitole, ktorú nazval Kupidova nemoc: 90 - ročná Natasha prichádza za Sacksom so zvláštnym problémom. Zrazu (po dlhom čase) sa začala cítiť veľmi dobre - bola plná života, energie a znova sa cítila mlado. Bolo jej až tak dobre, že si uvedomila, že niečo s ňou asi nebude v poriadku. Mala aj podozrenie, čo. Ako mladé, 20-ročné dievča pracovala ako prostytutka a nakazila sa syfilisom („Kupidovou nemocou“). Keďže v tých časoch ešte neexistovala poriadna liečba, jej choroba nebola úplne preliečená a teraz, asi po 70 -tich rokoch života, sa znova prejavila. Ukázalo sa, že jej podozrenie bolo úplne správne a vyšetrenia potvrdili neurosyfilis. Ten, samozrejme, následne preliečili, avšak jej mozog ostal ireverzibilne „poškodený“. Tak sa jej napokon „hriechy mladosti“ vyplatili, a nakoniec ostala pomerne šťastná - sama vyjadrila túžbu dožiť sa aspoň 100 rokov.¹

Tento, ojedinelý a zámerne provokatívny, prípad poukazuje na previazanosť duševnej a biologickej sféry človeka. Zmenou biologického substrátu dokážeme zmeniť aj naše myslenie a prežívanie. Platí to aj naopak – tréningom a cieľným konaním dokážeme spôsobiť okom viditeľné zmeny na našom mozgu, čo sa nazýva aj plasticita mozgu². Tento prípad taktiež poukazuje na nové možnosti, ktoré sa nám v kontexte rýchleho vedecko – technického pokroku otvárajú – s lepším porozumením mozgu a správnymi technologickými prostriedkami by sme totiž takéto zmeny myslenia a prežívania mohli navodiť zámerne a to nielen na terapeutické ciele. Spolu s možnosťami vzrastá aj záujem a dopyt po takýchto intervenciách a spolu so záujmom a dopytom sa otvárajú aj naliehavé etické otázky a to ako v teórii, tak aj v klinickej a životnej praxi. Kto by nechcel byť šťastný? Ale môžeme Natashin syfilis naozaj považovať za „požehnanie“? A ako sa postaviť k možnosti, aby si zdraví ľudia navodzovali takéto šťastie pomocou psychofarmakológie alebo nejakého čipu? Ako veľmi sa môžeme pomocou takýchto zásahov meniť? A ako majú byť takéto technológie regulované a kto o tom rozhodne?

Takéto technológie existujú už dnes. Študenti, ale aj ich učitelia užívajú Ritalin alebo Aderall, pôvodne lieky na ADHD a narkolepsiu, na zlepšenie svojich akademických výkonov. Americký psychiater P. Kramer zas popisuje aké osobnostné zmeny dokáže vyvolať antidepresívum Prozac a to u pacientky, ktorá ho užívala preventívne, teda v dobe, kedy už nespĺňala žiadne diagnostické kritéria³. V podobnom duchu sa stále viac hovorí aj o využívaní poznatkov z genetiky a technológii IVF a preimplantačnej diagnostiky s cieľom vytvoriť tzv. „designer children“. Dopíng v športe a kozmetickú chirurgiu snáď ani netreba samostatne predstavovať, o armádnom využití nehovoriac.

Tieto príklady technológii sú výberom tých najzákladnejších a najznámejších z mnohých ďalších a majú nám iba intuitívne predstaviť, o čo sa jedná pri problematike tzv. enhancementu, ktorá bude predmetom našej práce. Samozrejme, zatiaľ nie je žiadna z týchto technológií široko využívaná masami zdravých ľudí, ale aj napriek tomu má reálny potenciál a prináša reálne problémy. Táto téma, pôvodne zaujímavá snáď len pre pár sci-fi fanúšikov, sa preto v súčasnosti dostala aj do „mainstreamovej“ debaty v rámci aplikovanej etiky. Vieme, že nie všetko, čo môžeme, aj prospieva a preto potrebujeme rozšíriť našu etickú reflexiu na túto situáciu a mnohé veci premyslieť

¹ SACKS, Oliver. *The Man Who Mistook His Wife for a Hat*. London: Picador, 2007., s. 108 - 113

² Srovn. napr. DOIDGE, Norman. *Váš mozok se dokáže změnit*. Brno: Computer Press, 2011.

³ KRAMER, Peter D. *Listening to Prozac*. New York: Penguin Books, 1997.

nanovo. V medzinárodnom prostredí sa o tejto problematike diskutuje už dlhšie a bola o nej napísaná už celkom slušná kopa kníh a článkov. V našom prostredí (českom a slovenskom) jej však až taká veľká pozornosť venovaná nie je. Samozrejme, jednotlivé špecifické problémy ako IVF a preimplantačná diagnostika riešené sú, ale väčšinou netematizujú enhancement ako enhancement. Autorovi tejto práce je známa iba jedna monografia od českého autora, ktorá ponúka filozofickú a etickú reflexiu vylepšovania človeka a tou je *Transgrese človeka: Je treba vylepšovať človeka?* od Mareka Petru⁴, ktorá je však povestnou „prvou lastovičkou“. Trendy sa však pomaly menia aj u nás a dá sa predpokladať, že o chvíľu bude enhancement aj u nás bežnou témou. Svedčia o tom minimálne dve konferencie, ktoré boli tento rok usporiadané v Prahe. Jednou bola medzinárodná konferencia Human Enhancement organizovaná Kabinetom zdravotníckeho práva a bioetiky pri AV ČR⁵. Druhé bolo 22. Sympóziu lekárskej etiky v rámci Ústavu humanitných štúdií lekárství pri 1. LF UK v Prahe⁶. Za zmienku by možno stála aj skôr popularizačná prednáška J. Kuře na Tedx Brno⁷, prípadne blog Centra pre bioetiku pri Katedre filozofie FF UCM v Trnave⁸.

Táto práca by chcela na tieto trendy naviazať a pokúsiť sa prispieť do rozvíjajúcej sa diskusie. Nepôjde však o prínos v zmysle originálneho filozoficko – etického autorského príspevku, ale skôr o analyticky ladenú prácu, v ktorej sa budeme snažiť tematizovať problematiku enhancementu v celku a poskytnúť tak akýsi základ pre ďalšie, detailnejšie štúdium. Najprv predstavíme jednotlivé konceptuálne možnosti zachytenia enhancementu, ich vzťah k etike, ako aj problémy, ktoré z týchto koncepcií vyplývajú. Následne rozoberieme dve veľké špecifické skupiny enhancementu: radikálny a non – radikálny. Každá z týchto skupín implikuje rôzne okruhy morálnych a etických problémov a tak každej z nich venujeme jednu kapitolu. V kapitole o radikálnom enhancemente si predstavíme čo je to transhumanizmus a posthumanizmus a budeme sa pýtať na otázky spojené s možnosťami prekročenia druhových hraníc Homo sapiens. V časti o non – radikálnom enhancemente ostaneme vo sfére ľudského a zameriame sa na problémy identity a autenticity. Samozrejme, nevyčerpáme tak problematiku v celej šírke a hĺbke, ale veríme, že aj týmto spôsobom ju budeme schopní relevantne zachytiť a poukázať na základne línie myslenia, ktoré sú vlastné súčasnej diskusii o nej.

Takto obecné orientovaná práca má, samozrejme, svoje nevýhody. Ako sme už spomínali, nebude schopná vyčerpať problematiku v celej šírke, so všetkými nuansami, ktoré by sa dali detailnejšie rozoberať v práci konkrétnejšieho zamerania. Takisto môže pôsobiť nepraktickým dojmom, nakoľko bude skôr otvárať otázky, ako dávať odpovede a praktické doporučenia. Napokon sa môže zdať aj trocha zbytočná lebo iba spracúva informácie, ktoré by sa možno dali získať aj z iných zdrojov, a neponúka tak nič nové.

Na druhej strane, ak chceme dávať odpovede a doporučenia, tak najprv musíme rozumieť otázkam. To si vyžaduje celkový prehľad, ako aj pochopenie jednotlivých pozícií aktérov diskusie. Preto sme sa rozhodli spracovať problematiku v jej dvojznačnosti⁹. „Termíny ako *zodpovednosť*, *odpustenie*, *spravodlivosť* alebo *uznanie*

⁴ PETRŮ, Marek. *Možnosti transgrese: Je třeba vylepšovat člověka?* 1. vydanie. Praha: Triton, 2005.

⁵ Program dostupný na:

<http://www.ilaw.cas.cz/data/files/aktuality/PROGRAM%20ENHANCEMENT%20s%20abstrakty.pdf>

⁶ Program dostupný na: <http://www.lf1.cuni.cz/document/47334/22-symposium-o-lekarske-etice.pdf>

⁷ Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=V03ySwVAxvk>

⁸ Dostupné na: <http://bioetika.blog.sme.sk/>

⁹ „Termín dvojznačnosť (*ambigua*) v jeho bežnom slovníkovom význame odkazuje na prítomnosť viacerých rysov vnútri jednej a tej istej reality, resp. na niečo, čo zahŕňa dvojaký zmysel, dvojakú

sú súčasťou nášho jazyka, často ich však používame bez rozlíšenia významových rovín v nich obsiahnutých. Málokedy si uvedomujeme, že napríklad na otázky *Čo je zodpovednosť?* alebo *Čo je spravodlivosť?* nemožno odpovedať jednou definíciou, a to nie len preto, že ide o pojmy relevantné tak pre oblasť práva, ako aj etiky, ale aj preto, že aj na pôde etiky sa každý z týchto pojmov reflektuje z viacerých zorných uhlov¹⁰. Myslíme si, že to iste platí aj o otázke *Čo je enhancement?* prípadne *Čo to znamená vylepšiť niečo alebo niekoho?* Takisto, koncepty, ktoré sú v debate o *enhancemente* diskutované, sú ťažko uchopiteľné a ambivalentné – koncepty ako ľudská prirodzenosť, autenticita a aj sloboda, resp. autonómia – a v bežnom živote a jazyku ich poznávame naozaj v ich rôznych polohách a významoch.

Spolu s dôrazom na dvojznačnosť sme sa rozhodli aj pre všeobecný prístup, nakoľko sme chceli túto komplexnosť utriediť a ponúknuť tak prehľad problematiky v celku. V kontexte so spomínaným nedostatkom literatúry o tejto problematike v našom prostredí si myslíme, že to je jedným z konštruktívnych spôsobov jej spracovania. Sprehľadníme tak veľké množstvo informácií a názorov, v častokrát neprehľadnej debate, a načrtneme orientačné body „terénu“, v ktorom sa odohráva. Ak sa nám teda podarí naplniť tieto ambície, práca by mohla byť prínosná ako prípadný úvod do štúdia problematiky a základný podklad pre ďalšie bádanie a nie zbytočná alebo nutne nepraktická.

charakteristiku. Jeho synonymom je *ambivalentnosť*, znamenajúca spojenie viacerých, aj protirečivých hodnôt, charakteristických vlastností či foriem správania.“

SMREKOVÁ, Dagmar - PALOVIČOVÁ, Zuzana: Dvojznačnosť etických pojmov, Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2009., s. 5

1. Čo je enhancement?

Čo to vlastne znamená „enhancement“? V anglickom slovníku nájdeme synonymá ako „advance, heighten, elevate, increase, augment“, ale aj „to increase the worth or value of“.¹¹ Do čestiny, alebo aj slovenčiny sa prekladá ako „vylepšenie“. To je problematické z viacerých ohľadov a sme si vedomí, že takýto preklad úplne presne nevystihuje význam slova a navyše ani nevyjasňuje jeho obsah v kontexte našej problematiky. Ak totiž robíme niečo lepším, v istom význame to implikuje, že to nemôže byť zlé. Takisto vieme, že slovo dobrý je mnohovýznamové a používame ho na označenie morálne dobrých vecí, ako aj vo funkčnom zmysle – keď povieme dobrý nôž, nemyslíme tým morálne dobrý nôž. Napríklad vylepšenie alebo posilnenie schopnosti manipulácie s druhými ľuďmi by pravdepodobne nikto automaticky nepovažoval za morálne dobré - vylepšený jedinec by bol možno dobrý manipulátor, nie však nutne aj dobrý človek. Musíme preto zvažovať ako ho používame, či sa jedná o čisto technický koncept alebo je nejako vnútorne prepojený s etikou a následne aj na základe akých kritérií a hodnôt určíme, či niečo lepšie je alebo nie.

Vidíme, že už len pri zbežnom zamyslení sa ukazuje, že enhancement je komplexný koncept a nesie so sebou mnoho významových odtieňov. Bioetik E. Parens dokonca píše: “ some participants think the term *enhancement* is so freighted with erroneous assumptions and so ripe for abuse that we ought not even to use it.”¹² Zároveň však dodáva: „My sense is that if we didn't use enhancement, we would end up with another term with similar problems.“¹³ Preto ani my sa nebudeme snažiť nachádzať nejaké nové slová alebo termíny a ďalej v práci budeme používať už zaužívané enhancement a vylepšovanie (už bez úvodzoviek). K ich bližšiemu objasneniu potom pristúpime v obsahovej analýze.

1.1. Konceptuálne otázky

1.1.1. Enhancement ako moral boundary a ako moral signpost

Viacero autorov začína objasňovanie pojmu enhancement popisom spôsobu, akým sa v literatúre a etickej diskusii používa. E. Parens hovorí o dvoch, miestami sa prekrývajúcich, ale pritom odlišných konverzáciach a to konverzáciach o cieľoch medicíny a o spoločenských cieľoch¹⁴. T. Murray, ktorý z Parensa čerpá, hovorí o koncepte enhancementu ako o morálnej hranici a ako o morálnej varovnej značke¹⁵.

Ako morálna hranica sa enhancement používa práve v medicínskej oblasti na odlíšenie toho, čo ešte sú zdravotnícky pracovníci morálne povinní poskytnúť a čo už nie. Týka sa aj úloh systému, ktorý poskytuje zdravotnícku starostlivosť. Nie všetko môže a musí byť hrazené z poistenia. Takisto ohraničuje aj rozsah biomedicínskeho výskumu, nakoľko experimentovanie na zdravých ľuďoch bez možných terapeutických benefitov nemusí byť najlepší nápad.¹⁶

¹¹ MURRAY, Thomas H. *Enhancement*, In: *Oxford Handbook of Bioethics*, New York: Oxford University Press, 2007, s. 491

¹² PARENS, Erik. *Is better always good? The enhancement project*, 1998; s. 1

¹³ Tamže s. 1

¹⁴ Tamže s. 1

¹⁵ MURRAY, Thomas H. *Enhancement*, In: *Oxford Handbook of Bioethics*, New York: Oxford University Press, 2007, s. 491

¹⁶ Srovn. MURRAY, Thomas H. *Enhancement*

Do tejto oblasti spadá aj naša predbežná definícia enhancementu, ktorú sme spomenuli v úvode práce. Uvidíme však, že tento prístup nie je bezproblémovo vyhovujúci a má aj svoje limity. Výhodou určite je, že sa nesnaží násilne medikalizovať spoločenské javy a pomerne jasne nám ukazuje, že tu vstupujeme do sféry, ktorá nie je najlepšie podchytená medicínskou optikou, ale týka sa skôr našich hodnôt a spoločenskej praxe. Na druhej strane neexistuje žiadne jednotné ponímanie zdravia a teda ani jednotné ponímanie cieľov medicíny. Takisto niektorá súčasná prax, ktorá nemá vyslovene terapeutický charakter (napr. kozmetická chirurgia, ale aj napr. očkovanie), je bezproblémovo a na dennej báze vykonávaná. Navyše aj pokusy presne zachytiť tieto hranice medicíny prinášajú svoje vlastné problémy. Na všetky tieto problémy sa ešte sústredíme v samostatnej časti práce.

Enhancement ako varovná značka, ako naznačil už medicínsky koncept, nás vedie do sféry hodnôt a spoločenskej praxe. Varuje nás, že sa jedná o novú problematiku a neprebádanú oblasť ľudskej praxe, ktorá môže potenciálne ohroziť niečo, čo je pre nás dôležité. Ide však iba o varovanie, nie o kategorické odmietnutie, nakoľko kým túto oblasť nepreskúmame, nemôžeme vedieť, či sa nedá používať aj morálne odôvodneným spôsobom.

Ako píše T. Murray, samotný fakt, že niečo je enhancement, ani použitá technológia nám nepovedia, ako sa máme k tejto záležitosti morálne postaviť.¹⁷ Plusom tohto prístupu je, že nás zbavuje pokušenia veľmi rýchlo celú problematiku „vyriešiť“ tým, že vylepšovanie ako také označíme za „neprirodzené“ alebo „umelé“ a núti nás samostatne zvažovať morálne aspekty cieľov vylepšovania sa, ako aj použitých prostriedkov na ich dosiahnutie. Problematickým je však dať odpoveď na otázky, ktoré hodnoty by to mali byť a v čom spočívajú. Má si každý vybrať len vlastné jednotlivé hodnoty alebo máme enhancement konceptualizovať spôsobom niektorých základných zdieľaných hodnôt? Znova, tieto problémy detailnejšie preskúmame v ďalších častiach práce.

1.1.2. Terapia versus enhancement

Určite jednou zo stálych a dôležitých dištinkcií, ktorá sa v debate o enhancemente vyskytuje, je dištinkcia enhancement versus terapia. Jedným z paradigmatických prípadov, na ktorom si môžeme túto dištinkciu predstaviť, je prípad Tess, o ktorej píše P. Kramer¹⁸. Tess mala ťažké detstvo - bola najstaršia z desiatich detí a vychovávaná otcom alkoholikom a mamou, ktorá trpela depresiou. Keď mala dvanásť rokov, umrel jej otec a mama upadla do permanentnej klinickej depresie. Vtedy prevzala „velenie“ v rodine a usmernila všetkých deväť súrodencov do úspešných kariér a manželstiev. Sama dokonca dosiahla úspešnú kariéru v business sfére. Napriek svojim úspechom však prichádza ku Kramerovi na farmakologickú liečbu. Prechádza z jedného nešťastného vzťahu do druhého a trpí depresiou. Kramer najprv predpisuje antidepressívum Imipramin, ktorý úspešne symptómy depresie potlačí. Následne preventívne predpisuje Prozac, aj keď Tess už diagnostické kritériá nespĺňa, aby sa uistil, že sa depresia nevráti. Zmenu, ktorá sa následne udiala, Kramer popisuje takto: „Nikdy predtým som nevidel sociálny život osoby pretvorený tak rýchlo a dramaticky. Nízke sebahodnotenie, súťaživosť, žiarlivosť, slabé interpersonálne schopnosti, hanblivosť, strach z intimity - zvyčajné príčiny sociálnej neohrabanosti - sú tak hlboko zakomponované a tak ťažko ovplyvniteľné, že obyčajne zmena prichádza postupne, ak

¹⁷ Srov. MURRAY, Thomas H. *Enhancement*, s. 494

¹⁸ KRAMER, Peter D. *Listening to Prozac*, s. 1-21

vôbec. Ale Tess rozkvitla celá naraz.¹⁹ Zrazu začala utvárať perspektívne vzťahy, odsťahovala sa od svojej mamy, a hlavne sa začala cítiť sama sebou. Avšak po vysadení medikamentu sa vracia do pôvodného stavu. Tento návrat vníma ako stratu svojho skutočného Ja a žiada, aby jej lieky boli znova predpísané.

Vidíme, že tento prípad prebiehal v dvoch fázach. V prvej, terapeutickú, Tess užívala lieky, aby sa zbavila depresie. Cieľom teda bolo navrátiť ju z nejakej nepriaznivej situácie na pôvodnú úroveň fungovania. V druhej, vylepšovacej fáze, aj keď s cieľom prevencie, pôvodnú úroveň fungovania prekročila a cítila sa lepšie ako pôvodne, mala sa „better than well“. Intuitívne cítime, že sa tu pred nami otvára šedá zóna praxe. Hlavný spor, ktorý tejto zóne umožňuje existenciu, je problematika definície zdravia. Konkrétnych definícií existuje samozrejme veľké množstvo, dajú sa však vyčleniť dva veľké základné prístupy – biologický a sociálny. Biologický sa snaží objektívne zadefinovať nemoc a zdravie rozumie ako neprítomnosti nemoci. Sociálny by sa dal možno spojiť so známou definíciou zdravia WHO: Health is a state of complete physical, mental and social well-being and not merely the absence of disease or infirmity²⁰. Z tohto pohľadu je vlastne chorý každý a zdravie nezávisí iba od biológie, ale aj od kapacity fungovať v spoločenskom kontexte a preferencií toho – ktorého individua. Je teda zdravie záležitosťou nejakého objektívneho rádu alebo sa zdravím stáva to, čo nám vyhovuje?²¹ Mal by P. Kramer opätovne predpísať Prozac na požiadanie Tess?

Viacerí autori označujú N. Danielsa za súčasného, asi najlepšie argumentujúceho proponenta biologickej koncepcie zdravia. On chápe zdravie ako species – typical functioning a nemoc a disabilita „are seen as departures from species-typical normal functional organization or functioning.“²² Takto poňatá dištinkcia therapy – enhancement má potom aspoň dve použitia – slúži na zadefinovanie oprávnenej (nutnej) zdravotnej starostlivosti vo svete s obmedzenými zdrojmi a zároveň je aj zápasom proti medikalizácii a upozorňuje, že niektoré rozdiely medzi ľuďmi by medicína odstraňovať nemala.²³

Takýto prístup však zo sebou prináša aj mnoho problémov a je to preto považovaná za nedostatočnú na to, aby založila nejakú relevantnú morálnu dištinkciu. Jedným z problémov je, že už aj súčasná medicína využíva svoje poznatky na neterapeutické účely. Všetci poznáme kozmetickú chirurgiu, IVF a iné reprodukčné technológie, športovú medicínu apod. Tiež sa otvára otázka, kam potom zaradiť preventívnu medicínu a očkovanie, ktoré sú určené na posilnenie imunity a predĺženie života. Tiež sa v niektorých prípadoch javí trocha arbitrárny. Napríklad máme dvoch ľudí s podpriemerným IQ, pričom jeden sa tak narodil a druhý má IQ znížené v dôsledku nemoci. Ten istý medicínsky zásah by bol pre jedného enhancementom, zatiaľ čo pre druhého terapiou. Takisto jeden by nárok na zdravotnú starostlivosť mal a druhý nie a to aj napriek tomu, že sú v rovnako nevýhodnej situácii. Vidíme aj to, že ten istý zásah, pôsobiaci tými istými fyziologickými mechanizmami, môže produkovať aj terapiu aj enhancement – kde nakreslíme čiaru?

¹⁹ Tamže s. 8

²⁰ <http://www.who.int/about/definition/en/print.html>

²¹ Pre základný prehľad filozofického základu tohto sporu pozri napr. Murphy, D.: Concepts of Disease and Health v Stanford Encyclopedia of Philosophy; dostupné na: <http://plato.stanford.edu/entries/health-disease/>

²² PARENS, Erik. *Is Better Always Good?*, s. 2

²³ Tamže s. 2

1.1.3. Ciele a prostriedky

Tess z predchádzajúcej časti možno nemusela byť odkázaná iba na antidepresíva. Prozac je antispresívum typu SSRI (selective serotonin reuptake inhibitor) a funguje tak, čo znamená, že Hladina serotoninu sa dá zvýšiť aj inými spôsobmi, napríklad behom alebo meditáciou, čo je niekedy efektívnejšie ako samotné lieky. Takisto rýchlosť pri šprinte môžeme dosiahnuť tréningom, steroidami, ale napríklad aj kvalitnou obuvou a pomocou dobrého trénera. Inými slovami, je možné dosahovať rovnaké ciele rôznymi spôsobmi a prostriedkami.

Svojim spôsobom enhancement nie je nič nové pod slnkom. Ľudia sa stále snažili prekročiť obmedzujúce limity a prekonať nepriazeň svojho prostredia. A to prostriedkami tradičnými ako aj technologickými. Vzdelanie sa začalo naplno šíriť až po objave písma, po objave knihtlače, rozšírením univerzít, k učeniu si často dáme kávu a dnes si k tomu môžeme pridať aj Ritalin. Zdá sa, že pretváranie svojho okolia a neuspokojenie sa s momentálnymi podmienkami je človeku bytostne vlastné. Znamená to ale, že všetky prostriedky ku všetkým cieľom sú oprávnené?

Keď položíme otázku takto, odpoveď je zrejmä. Preto ani enhancement nemôžeme automaticky považovať za dobrý (alebo zlý) len na základe toho, že to je enhancement. Musíme zvažovať akým cieľom slúži, inak sa nedá hovoriť o vylepšovaní, ale iba o obyčajnej alterácii alebo manipulácii s niečím. Morálne oprávnenosť cieľov, ktoré nasledujeme, bude teda základným kritériom morálnej oprávnenosti nejakého enhancementu. Preto treba mať jasno v tom, ktorý cieľ alebo hodnotu sledujeme a prečo. T. Murray uvádza príklad dieťaťa, ktoré má poruchu, kvôli, ktorej bude neúmerne nízky. Rodičia sa preto rozhodnú pre terapiu rastovým hormónom. Upozorňuje, že výška nie je sama o sebe cieľom, ale chcú ju preto, aby dieťaťu zabezpečili čo najlepší život (hlavne teda v spoločnosti, ktorá preferuje vysokých ľudí). Pokiaľ však je cieľom dobrý život dieťaťa, tak musíme zvažovať, či tých pár centimetrov výšky stojí za tú procedúru a či by nebolo možno namiesto toho lepšie keby rozvíjali nejaké iné schopnosti a talenty dieťa. ²⁴ Často sa zabúda aj na to, že ciele neexistujú len v nejakej čistej ideálnej podobe, ale v praxi sú komplexné, prepletené a každá prax ich má spravidla viac.

To nás privádza k prostriedkom. Existuje pokušenie, na základe toho, že neexistuje principiálna morálna hranica medzi technologickým a tradičnými prostriedkami, pokladať všetky prostriedky za rovnako vhodné a morálne rovnako oprávnené len preto, že vedú k rovnakým cieľom. Jednak rôzne prostriedky nevyvolajú nutne tú istú životnú skúsenosť. Tak isto niektoré prostriedky sú tak prepojené s cieľom, že ho robia hodnotným. Napríklad športovec, ktorý tvrdo trénuje a rozvíja svoje fyzické schopnosti, odhodlanie, disciplínu, vytrvalosť apod., robí plno vecí, ktoré si vážime. Keď si iba zoberie steroidy, povieme, že si vybral len hormonálnu skratku a sme sklamaní, lebo obišiel podstatnú časť a zmysel celej praxe športu. Vyzerá to tak, že nám nebude stačiť nejaký jeden princíp etiky, ktorý by celú problematiku vyriešil a že sa budeme musieť vrhnúť do „mora“ morálnej plurality, kde sa nám miešajú rôzne a komplexné ciele, dosiahnuteľné rôznymi prostriedkami. Musíme teda skúmať všetky čiastkové možnosti vylepšenia samostatne a s opatnosťou.

1.1.4. Ktoré ciele, ktoré hodnoty?

Napokon nám ostáva otázka ako tieto hodnoty a ciele prepojiť s konceptom enhancementu. Treba každú hodnotu riešiť samostatne a individuálne alebo vieme nájsť

²⁴ MURRAY, Thomas H. *Enhancement*, s.

nejaké všeobecné hodnoty, ktoré by vyhovali všetkým? J. Savulescu, A. Sandberg a G. Kahane rozoznávajú dva základné a päť rôznych špecifickejších prístupov k enhancementu. Základné rozlíšenie je medzi enhancementom funkčným a ľudským (human enhancement). Funkčný prístup zachytáva iba vylepšenie niektorej určitej kapacity alebo schopnosti, ako napr. videnia, inteligencie apod. Naproti tomu ľudský enhancement sa zameriava na dobrý život ako taký – vylepšenie určitej jednej vlastnosti nám nemusí vylepšiť život ako taký, dokonca ho môže urobiť aj horším. Pri vylepšovaní tak zohľadňuje aj morálnu požiadavku dobrého života.

Špecifickejšie delenie ponúka týchto päť prístupov – sociologicko-pragmatický, ideologický, non-terapeutický, funkčný a napokon welfaristický.²⁵ Non- terapeutický prístup stavia na treatment – enhancement distinction pričom za enhancement je považované všetko, čo presahuje hranice adekvátnej zdravotnej starostlivosti, a už sme si ho v zásade predstavili v jednej z predošlých častí. Funkčný prístup, ako sme už spomínali, sa zameriava na vylepšenie jednej určitej vlastnosti, resp. funkcie, ale bez väzby na dobrý život ako taký. Tento prístup enhancement väčšinou vníma ako vylepšenie určitej vlastnosti za hranice jej predošlého fungovania. Do sociologicko – pragmatického rámca by spadal napríklad aj E. Parens. Ako sme videli, ten poníma enhancement z hľadiska jeho funkcie v diskusiách o cieľoch medicíny a cieľoch spoločnosti. Savulescu a ostatní ho kritizujú, nakoľko „Enhancement captures a certain historically and culturally specific value-laden domain of discourse related to human performance rather than having a substantive transcultural independent meaning.“²⁶ Ideologický prístup tiež nevyhovuje. Ten sa ani nesnaží pojem enhancement definovať, namiesto toho podáva len nejaký zoznam cieľov a hodnôt, ktoré potom definujú celé rozmýšľanie o problematike. Napokon tu je welfaristický prístup, s ktorým sa autori článku stotožňujú.

Welfaristická definícia enhancementu je nasledovná: „Any change in the biology or psychology of a person which increases the chances of leading good life in the relevant set of circumstances.“²⁷ V tomto ponímaní treatment- enhancement stráca zmysel, každá intervencia, ktorá zvyšuje šancu na dobrý život je enhancementom, teda aj terapia je formou enhancementu. Dokonca prípušťa aj utlmenie nejakej funkcie, pokiaľ je to potrebné²⁸. Takisto je vnútorne previazané s etikou, takže na rozdiel od socialne – pragmatického a funkčného prístupu je normatívne. A na rozdiel od ideologického prístupu, ktorý síce je zviazaný s hodnotami, ponúka jednu hodnotu, ktorú pokladá za základnú pre dobrý život, aj keď presnú interpretáciu well-being necháva otvorenú. Oproti welfarizmu, ktorý sa zameriava predovšetkým na jednotlivca, by sa dal postaviť perfekcionizmus, ktorý hovorí, že dobrý život spočíva v rozvíjaní niektorých centrálnych vlastností a kapacít, ktoré vyplývajú z ľudskej prirodzenosti.²⁹

²⁵ Srov. SAVULESCU, Julian - SANDBERG, Andres - KAHANE, Guy. Well-Being and Enhancement; In: SAVULESCU, Julian - ter MAULEN, Ruud - KAHANE, Guy (ed.). *Enhancing Human Capacities*, Blackwell Publishing, 2011

²⁶ Tamže, s. 4

²⁷ Tamže s. 7

²⁸ Srovn. napr. EARP, D. B. - WUDARCZYK, O. A. - SANDBERG, Andres - SAVULESCU, Julian. If I Could Just Stop Loving You: Anti – Love biotechnology and the Ethics of a Chemical Breakup. *The American Journal of Bioethics* 2013, roč. 13, č. 11, s. 3-17.

²⁹ Srov. napr. HURKA, Thomas. *Perfectionism*. 1.vydanie. New York: Oxford University Press, 1996.

1.2. Typy a možnosti enhancementu

1.2.1. Typy

V literatúre sa môžeme stretnúť s viacerými rozdeleniami a typmi enhancementu. Ich priblíženie nám pomôže lepšie sa v problematike orientovať. Tieto delenia sú síce trochu arbitrárne, na druhej strane však pomáhajú zúžiť rozsah skúmania na konkrétnejšie problémy a umožňujú ich detailnejší rozbor. V tejto časti predstavíme delenia podľa atribútov, ktoré chceme vylepšovať, podľa prostriedkov, ktoré na to používame a podľa rozsahu dopadov, ktoré môžu na človeka mať.

Podľa oblastí, ktoré majú byť vylepšené, rozoznávame enhancement kognitívny, afektívny, fyzický a predlžujúci dĺžku života. Kognitívny enhancement je zameraný na oblasť myslenia, t.j. poznávania, pozornosti a sústredenia, spracovania informácií a ich ukladania do pamäte. Zlepšenie týchto kapacít by sa potom mohlo odraziť vo väčšej efektívnosti v práci, lepšom vedeckom pochopení sveta, kreatívnejších technologických inováciách a celkovo v hlbšom kritickom myslení. Na druhej strane máme enhancement afektívny, alebo aj mood enhancement, ktorý sa sústreďuje na oblasť cítenia, emócií a osobnosti. Jeho cieľom by napríklad mohlo byť zníženie pocitu stresu a úzkosti, zvýšenie pocitu spokojnosti a šťastia, prípadne aj komplexnejšie zmeny osobnosti. Fyzický enhancement zvyšuje silu, rýchlosť a celkovú výkonnosť ľudského organizmu a uplatňuje sa najmä v oblasti športu. Napokon sa ešte diskutuje o predlžovaní dĺžky života ako o samostatnej oblasti vylepšovania človeka – tu sa jedná hlavne o znižovanie dôsledkov starnutia, prípadne ich prevencie, ako aj o snahu realizovať možnosti zvýšenia veku, ktorého sa dá dožiť (samozrejme, za predpokladu udržania prípustnej kvality života). Jednou z vysoko aktuálnych diskutovaných oblastí vylepšovania je aj morálne vylepšovanie, ktoré sa týka vylepšovania morálne významných vlastností, napr. zvýšením miery empatie, prípadne znížením miery agresie alebo sklonov k násiliu.

Ďalšie delenie môžeme urobiť podľa typu prostriedkov, ktorými je možné tieto oblasti ľudskej praxe vylepšovať. Základným je delenie na prostriedky tradičné (výchova, vzdelávanie a pod.) a (bio)technologické (napr. farmakológia, génové manipulácie), s tým, že sú to hlavne tieto technologické prostriedky, ktoré vzbudzujú obavy. Zdá sa, že dôležitým rozlíšením je aj to, nakoľko sú interné alebo externé. Odnímateľná protéza (prípadne motorové vozidlo), ktorá dočasne zvyšuje rýchlosť môjho pohybu sa nezdá byť tak problematická, ako napríklad implantát v mozgu, ktorý ovplyvňuje moju náladu. Dôležitým faktorom sa zdá byť aj miera zvratnosti, teda to, či spôsobené zásahy sú reverzibilné alebo nie. Ak zmenu mojej nálady spôsobuje farmakologická substancia, ktorú môžem časom vysadiť, nie je to až také problematické ako keby to bolo dôsledkom génovej manipulácie mojej DNA, ktorú niekto urobil napríklad ešte pred mojím narodením (ak by to navyše bola aj zmena, ktorá by sa potom mohla posunúť do genofondu ďalších generácií).

Napokon môžeme načrtnúť delenie podľa kritéria rozsahu možných dopadov na človeka a tým je delenie na enhancement radikálny a umiernený. Radikálny enhancement nastáva, keď vylepšíme niektorú dôležitú ľudskú vlastnosť za hranice toho, čo je v súčasnosti ľudsky možné, potenciálne až prekročeniu druhových biologických hraníc. Za umiernený enhancement následne považujeme také zásahy, ktoré niektoré vlastnosti vylepšujú, avšak s tým, že zostávajú v medziach ľudského. Toto delenie bude relevantné aj pre zameranie tejto práce, nakoľko z neho vychádzajú odlišné skupiny etických problémov.

1.2.2. Možnosti

Mnohým sa môže projekt enhancementu technologickými prostriedkami javiť ako prehnaný, prípadne ako science – fiction. Samozrejme, určitý skepticizmus namieste je a súčasné technológie nie sú tak rozvinuté aby boli schopné niektoré s ctíziadostivejších ambícií vylepšovania človeka naplniť a ani by nebolo múdre a doporučené s nimi v tomto smere ľahkovážne experimentovať. Napriek tomu však tieto nové technológie na isté možnosti poukazujú. Nebolo by zmysluplné a pravdepodobne ani možné pokúsiť sa rozobrať všetky tieto možnosti a ich rôzne variácie. Preto si vystačíme iba so stručným prehľadom. Aké možnosti vylepšovania teda v súčasnosti máme?

Jednou z dôležitých oblastí je genetika. Zásahy do nášho genofondu by pre nás mohli mať zásadné dôsledky a to pozitívne, ako aj negatívne. Práve pre tento výrazný rozsah a dopad možných dôsledkov sa zásahy do genofondu spájajú väčšinou s problematikou práve radikálneho enhancementu. Prvou z možností je preimplantačná diagnostika. Tá umožňuje urobiť genetický screening na zygotách ešte predtým, ako budú pomocou IVF implantované do maternice. Na základe získaných údajov sa dajú potom vylúčiť zygoty, ktoré majú predispozície k niektorým dedičným chorobám, prípadne sa dajú vybrať tie, ktoré naopak majú nejaké žiaduce charakteristiky.

Ďalšou oblasťou sú zásahy do neuronálnej výbavy človeka. Tie majú menší dosah ako manipulácie génové, avšak komplexnosťou fungovania a obmedzeným poznaním tohto fungovania sa s nimi môžu bez problémov porovnávať. V tejto oblasti je tých možností o niečo viac. Patria tu napríklad psychochirurgia, psychofarmakológia, deep brain stimulácia, transkraniálna magnetická stimulácia, transkraniálna stimulácia priamym prúdom a pod... Dobrým príkladom je transkraniálna magnetická stimulácia (TMS), ktorá je výhodná práve v tom, že je neinvazívna a jej účinky sú reverzibilné. TMS spočíva v priložení cievky so silným magnetickým poľom k hlave pacienta. Magnetické pole preniká cez lebku a ovplyvňuje akčné potenciály neurónov. Takýmto spôsobom je možné dočasne posilniť, prípadne vyradiť z činnosti, špecifické oblasti mozgu. TMS bola v roku 2008 schválená na terapiu depresie a niektoré výskumy poukázali aj na možnosť jej využitia u zdravých ľudí – na zlepšenie pamäte, učenia sa jazyka, ale aj na zmenu nálady a sociálnych vzťahov.³⁰

Podobnou technológiou je aj transkraniálna stimulácia priamym prúdom, ktorá sa začína aktuálne tešiť pozornosti a záujmu vedeckej komunity. Takisto, ako TMS, je neinvazívna a účinky sú reverzibilné. Táto forma mozgovej stimulácie spočíva v priložení elektród na lebku a v pustení nízkeho prúdu, ktorý ovplyvní funkciu oblasti mozgu pod elektródami.³¹

Aj napriek vyššie uvedeným sľubným výsledkom, zatiaľ ostáva asi najdostupnejšou možnosťou vylepšovania (každopádne najužívanejšou) psychofarmakológia. Hlavnými problémami je neschopnosť predpovedať následky dlhodobého užívania zdravými ľuďmi a takisto sú tu aj tzv. trade – offs, teda nakoľko je možné posilňovať určité funkcie mozgu bez oslabenia funkcií iných. Je totiž bežné, že lieky majú nežiaduce vedľajšie účinky a aj napriek určitému vylepšeniu, nemusí nakoniec celkový výsledok stáť za to. Napokon je potrebné mať na mysli aj to, že v súčasnosti je problematické

³⁰ Pozri napr. HAMILTON, Roy – MESSING, Samuel – CHATTERJEE, Anjan. Rethinking the thinking cap: Ethics of neural enhancement using noninvasive brain stimulation. In: *Neurology* 2011, roč. 76, č.2, str. 187–193

³¹ Pozri napr. príspevok R. Cohena Kadosha na konferencii TEDx Brixton s názvom Brain Hacking: Can Brain Stimulation Make You Smarter? Dostupné na: <https://www.youtube.com/watch?v=QoHZ5b-aaX4>

vôbec liečiť psychické choroby a preto na zásahy u zdravých ľudí sa vzťahujú výrazné obmedzenia.

Ďalšou zaujímavou možnosťou, tentokrát neinvazívnou, môže byť biofeedback. Táto technika je založená na tom, že pomocou monitorovacích zariadení môžeme sledovať telesné funkcie, ktoré si normálne neuvedomujeme, a tak sa ich následne môžeme naučiť ovládať. Takým spôsobom je možné navodzovať si napríklad tzv. srdečnú „koherenciu“. Táto technika vychádza z predstavy, že mozog sa skladá z dvoch častí - vývojovo staršieho, emočného mozgu a novšieho, kognitívneho mozgu. Emočný mozog je pomocou vegetatívneho nervstva sympatiku a parasympatiku (častí periférnej nervovej sústavy zodpovedných za reguláciu stresových reakcií) úzko prepojený so srdcom. Keď je aktívny sympatikus, uvoľňuje sa do tela adrenalín a noradrenalín. Organizmus je pripravený na boj alebo útek a srdečná frekvencia sa zvyšuje. Parasympatikus má opačnú funkciu - uvoľňuje acetylcholín a telesné funkcie spomaľuje. Autor tvrdí, že ak poriadne nefunguje emočný mozog, nefunguje dobre ani srdce a naopak. Prejavom fungovania tohto vzťahu je variabilita srdečného rytmu. Sympatikus a parasympatikus sú neustále aktívne a citlivo reagujú na prostredie. Preto ani interval medzi dvoma údermi srdca nie je nikdy úplne rovnaký. Pri napojení na monitorovací prístroj môžeme na obrazovke počítača vidieť, ako to funguje na grafe, ktorého osi vyjadrujú čas a frekvenciu úderov srdca. Ak sme vystresovaní, nahnevani alebo prežívame nejakú úzkosť, variabilita srdca je nepravidelná a krivka chaotická. Vyvolaním si príjemných predstáv alebo spomienok ju následne dokážeme upravovať, kým nedosiahneme žiadaný stav - srdečnú „koherenciu“. Vtedy je krivka pravidelná a výkyvy hodnôt relatívne stále. To vtedy značí, že náš emočný mozog, sympatikus a parasympatikus a srdce dosiahli akúsi rovnováhu a pravidelnosť. Na úrovni mozgu to má taký efekt, že mu umožňuje pracovať lepšie a naše myšlienky potom plynú ľahšie a prirodzenejšie, rýchlejšie a presnejšie.³²

Ďalšia oblasť by sa dala nazvať kyborgizáciou. Patria tu rôzne prepojenia medzi počítačom a človekom a rôzne moderné protetické zariadenia. Príkladom by mohol byť kochleárny implantát, ktorý pomáha hluchým ľuďom počuť. Tento implantát je napojený priamo na nervovú sústavu človeka a zachytáva signály, ktoré potom prenáša do mozgu, ktorý ich spracúva. Jedna sa však o pomerne invazívnu metódu. Zaujímavým neinvazívnym príkladom by mohla byť senzorická substitúcia. Pomocou mobilného telefónu alebo tabletu zachytíme zvukové signály, ktoré počítač spracuje a vyšle signály do vesty s vibračnými motorčekmi, ktorú má hluchý človek na sebe. Komplexné vibračné vzorce na veste najprv interpretovať nevedia, ale postupne sa im naučia rozumieť a následne „počujú“ skrze hmat (podobne ako sa slepý naučí „čítať“). Podobne ako pri biofeedbacku, technológia nám umožňuje vnímať veci, ktoré bežne postrehnúť nevieme. Na rozdiel od biofeedbacku je však táto metóda oveľa viac nevedomá – komplexné vzorce sa mozog naučí interpretovať sám. Potenciálne by bolo takýmto spôsobom interpretovať aj iné ako senzorické vnemy – napríklad vnímať zmeny na burze, ekonomike. Otvára sa otázka, či by sa to dalo pochopiť ako pridanie nového zmyslu. Každopádne potenciál rozšíriť bežnú ľudskú skúsenosť tam je obrovský.³³

³² Srov. SERVAN – SCHREIBER, David. *Uzdravení bez léků: Cesta ze stresu, úzkosti a deprese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005, s. 19-35

³³ Pozri napr. EAGLEMAN, David. *Can We Create New Senses for Humans?* Dostupné na: http://www.ted.com/talks/david_eagleman_can_we_create_new_senses_for_humans

2. Radikálny enhancement

Človek sa rodí do sveta, ktorý je vždy už nejaký daný – poznáva sa uprostred rôznych nárokov a limitácií a to biologických, ako aj sociálnych. Tieto limitácie ho formujú, usmerňujú, ale aj obmedzujú a zväzujú, inak povedané otvárajú priestor, v ktorom sa jeho život odohráva. Mnohé z nich však nie sú „vtesané do kameňa“ a postupom času sme sa ich naučili prekračovať. Pokroky v medicíne nám poznaním biológie umožnili žiť dlhší život a uľavili nám od mnohých nemocí a utrpenia. Takisto sociálne obmedzenia, normy, nám síce umožňujú ľudsky plnohodnotný život, avšak, a to pravdepodobne patrí k úspešnému vývinu človeka, musia byť najprv na základe reflexie prijaté vo vlastnom individuálnom svedomí a teda prípadne môžu byť aj spochybnené a zrevidované. Dôležité potom je, na základe akých kritérií sa tak deje. V kontexte témy našej práce si môžeme, opierajúc sa o analýzu M. Petru, v hrubých rysoch načrtnúť dve základné pozície.

Prvá sa dá vyjadriť výrokom B. Pascala: „Člověk je pouhá třtina, to nejslabší v přírodě; ale je to třtina myslící. Kdyby šlo o to rozdrtit ho, nebylo by zapotřebí, aby celý vesmír zaútočil; může jej zabít pára, kapka vody. Ale i kdyby ho vesmír skutečně drtil, i pak by byl člověk vznešenější než jeho ničitel, protože by věděl, že umírá, a chápal by, v jaké výhode proti němu vesmír je. Však vesmír o tom neví nic. Všechna naše důstojnost spočívá tudíž v myšlení. V něm se musíme vzepnout a osvobodit, nikoli v prostoru nebo čase, které neumíme naplnit. Usilujme tedy o správné myšlení. V tom je princip etiky.“³⁴ Druhá potom výrokem A. Comte-Sponvilla: „Nepotřebujeme filosofii svobody, nýbrž filosofii osovobození.“³⁵ To čo sme do veľkej miery považovali za sféru nutnosti sa dnes mení na sféru náhodilosti a musíme sa pýtať, nakoľko nechať naše životy, prípadne životy našich detí, utvárať „genetickou ruletou“ a nakoľko zobrať veci do vlastných rúk. Na základe akých dôvodov môžeme ospravedlniť takéto zásahy? A na základe akých dôvodov ich odmietnuť?

V takto načrtnutom priestore zodpovednosti sa odohráva aj debata o radikálnom enhancemente. Ten možno definovať ako „improving significant capacities to a degree that greatly exceeds what is currently possible for humans.“³⁶ To by napríklad znamenalo posilniť kognitívne schopnosti do takej miery, že by prekračovali schopnosti hociktorého držiteľa nobelovej ceny, ktorý doteraz žil. Pokiaľ by sme ich vylepšili „iba“ na túto úroveň, bol by to významný skok, ale bolo by to vylepšenie „moderate rather than radical because they do not exceed the maximum attainable by any current or past human being.“³⁷ Niekedy podľa tohto delenia, ako napovedá aj obrázok, môžeme rozlíšiť „transľudí“ a „postľudí“ (transhuman a posthuman), kde transľudia sú vylepšení iba do určitej miery, zatiaľ čo postľudia prekračujú hranice toho, čo si vôbec dokážeme predstaviť. Transhumanizmus je však zároveň aj označením pre hnutie, ktoré vylepšovanie podporuje (a to bez ohľadu na to, či ide o vylepšovanie radikálne alebo umiernené). Dá sa definovať ako „an international intellectual and cultural movement that affirms the possibility and desirability of fundamentally transforming the human condition by developing and making widely available technologies to eliminate aging and to greatly enhance human intellectual,

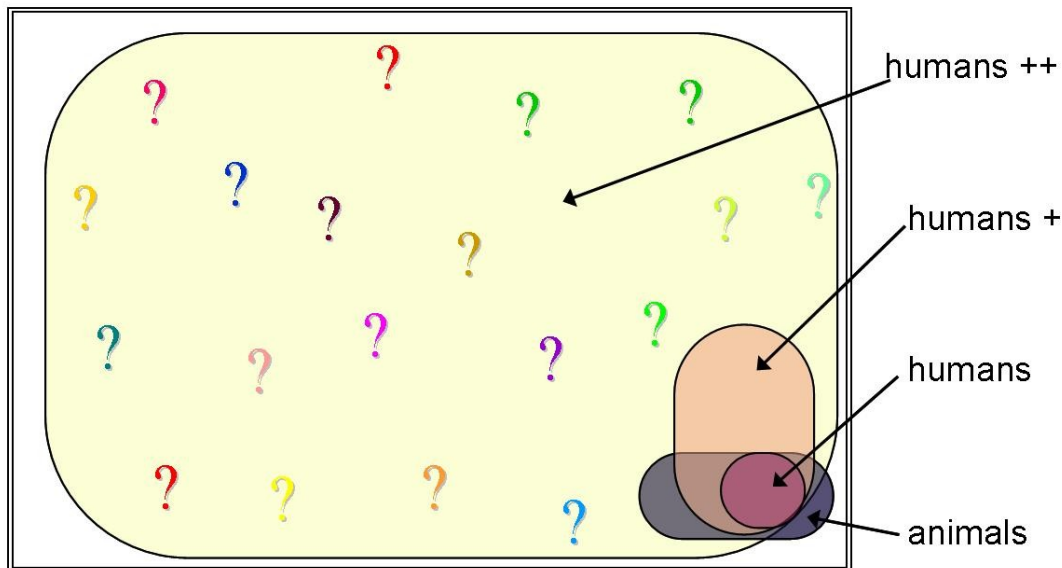
³⁴ PETRŮ, Marek. *O biologické situaci člověka*. In CHVÁTAL, Ladislav – HUŠEK, Vít (ed.). *„Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti*. 1. vydanie. Brno: CDK, 2008, s. 204-205

³⁵ Tamže s. 205

³⁶ AGAR, Nicholas. *Humanity's End: Why We Should Reject Radical Enhancement*. 1. vydanie. Londýn: The MIT Press, 2010., s. 1

³⁷ Tamže, s. 17

physical, and psychological capacities.³⁸ V súčasnosti nie je toto hnutie nejako masové alebo populárne medzi širšou verejnosťou, hlásia sa k nemu skôr filozofovia, umelci a vedci z rôznych oblastí bádania (predovšetkým však z oblasti umelej inteligencie a biológie).

Obrázok 1 Ilustračné znázornenie sféry humánnej, transhumánnej (humans +) a posthumánnej (humans ++)

Filozof Nick Bostrom, jeden z výrazných transhumanistov, udáva ako základnú hodnotu transhumanistov skúmanie posthumánnej sféry bytia³⁹ (vid. obrázok)⁴⁰. V jeho pohľade na vec, ktorý ešte bližšie preskúmame, naše kognitívne limitácie nám nutne neumožňujú plné porozumenie hodnôt a cieľov, ktoré sledujeme. Kognitívne vylepšenie by nám mohlo sprostredkovať pravdivejší a relevantnejší pohľad na svet. Inou motiváciou vylepšovania by však mohlo byť aj naplnenie už aktuálnych hodnôt, ktoré je však sťažené (prípadne možno až zmarené) našou biologickou podmienenosťou. Dobrým príkladom môže byť monogamné manželstvo. To si vážime a vo všeobecnosti ho v našich životoch pokladáme za veľmi dôležité. Podľa evolučnej biológie je však láska iba nástrojom na rozmnoženie génov a v rámci vyvinutých reprodukčných stratégií máme tendenciu skôr k monogamii sériovej, čo sa môže dostať s našimi snahami do konfliktu. Ukazuje sa však, že sa dajú nájsť biologické predpoklady rôznych foriem lásky (v súčasnosti sa rozlišuje lust, attraction a attachment). Pomerne imponantný pokus ukázal, že prenesením génu kódujúceho vazopresín (hormón spojený práve s attachment) do mozgu lúčneho hraboša, dokážeme zmeniť jeho promiskuitné správanie na monogamné.⁴¹ Vidíme teda, že určité možnosti úpravy reprodukčných vzťahov existujú a možno, aspoň v náznačku, by sa dali aplikovať aj na človeka (samozrejme za predpokladu splnenia všetkých náležitých kognitívnych a bezpečnostných nárokov). Ako ďaleko však možno v tomto smere zísť? A aké dôvody môžeme uviesť na ospravedlnenie takéhoto jednanja? Budú dosiahnuté hodnoty aj našimi, ľudskými, hodnotami?

³⁸ BOSTROM, Nick.

³⁹ BOSTROM, Nick. *Transhumanist values*

⁴⁰ Tamže

⁴¹ Srov. SAVULESCU, Julian – SANDBERG, Anders. Neuroenhancement of Love and Marriage: The Chemicals Between Us. *Neuroethics* 2008, roč. 1, č. 1, s. 31-44

V nasledujúcich častiach si pozrieme základné prístupy v rámci etiky, ktoré na tieto otázky reagujú. Rozoberieme si trochu základných autorov – N. Bostroma, J. Habermasa a N. Agara. Každý z nich je reprezentatívnym predstaviteľom určitého myšlienkového tábora - biooptimistov, biokonzervatívco a strednej pozície. Základnú štruktúru budeme čerpať z článku T. Hříbka⁴², kde ponúka pomerne štandardné predstavenie témy⁴³, aj keď my ju napokon v zásade rozoberieme z trocha iného uhla pohľadu na problematiku.

2.1. Nick Bostrom

Nick Bostrom je v súčasnosti jedným z najvýznamnejších obhajcov radikálneho vylepšovania človeka. V rámci debaty o *enhancemente* sa zaraďuje do skupiny tzv. biooptimistov a tvrdí, že vylepšovanie je nie len morálne prijateľné, ale dokonca aj žiadúce. Jeho argumentácia pozostáva z dvoch hlavných častí. V prvej odhaľuje námietky voči vylepšovaniu ako vyplývajúce z kognitívneho skreslenia, tzv. *status quo bias*. Tu Bostrom čerpá z empirického výskumu modernej psychológie a behaviorálnej ekonómie. Druhá oblasť jeho argumentácie ukazuje prečo je *enhancement* žiadúci a ako to vyplýva už z našich aktuálnych hodnôt. Prepája tak medzeru medzi našou aktuálnou situáciou a tou posthumánnou.

Bostrom sa vo svojom článku, v spolupráci s T. Ord, zameriava na kognitívny *enhancement* a hodnotí ho z pohľadu jeho možných dôsledkov. Hlavnou etickou otázkou, ktorou sa zaoberá je, či máme dôvod domnievať sa, že dlhodobé dôsledky ľudského kognitívneho vylepšenia budú, vo všeobecnosti, dobré.⁴⁴ Pri rozmyšľaní o takýchto otázkach nie je, samozrejme, možné predpovedať všetky dôsledky a preto sa môžeme spoliehať iba na dostupné fakty a naše intuitívne hodnotenie. Tam sa otvára priestor pre rôzne skreslenia⁴⁵, ktoré môžu naše rozhodovanie nežiaducim spôsobom ovplyvniť. Podľa autorov článku jedno takéto skreslenie je prítomné v argumentácii mnohých odporcov kognitívneho vylepšovania.

Status quo bias sa definuje ako neprimeraná, resp. iracionálna, preferencia jednej možnosti z toho dôvodu, že zachováva *status quo*. Autori čerpajú z viacerých empirických výskumov, ale ako hlavný príklad, ktorý poukazuje na tendenciu uprednostňovať *status quo*, predkladajú experiment s kalifornskými spotrebiteľmi elektrickej energie. Tí si z možností, ktoré predstavovali rôzne pomery medzi cenou a spoľahlivosťou služieb, stále vybrali tú, ktorú už mali predtým a to bez ohľadu na to, že mali dostupné výhodnejšie ponuky, ktoré navyše zodpovedali aj ich preferenciám. Vo väčšine prípadov okolo až 60 % zúčastnených si zvolilo *status quo* a iba 6% siahlo po lepšej a výhodnejšej alternatíve. Svoje rozhodnutia tak väčšinou robili motivovaní iba dôvodom zachovania vecí, tak ako sú už teraz.⁴⁶

Ako obranný prostriedok proti tomuto skresleniu navrhujú Bostrom a Ord tzv. *Reversal test* („Obrátený, resp. Prevrátený test“): „When a proposal to change a certain parameter is thought to have bad overall consequences, consider a change to the same parameter in the opposite direction. If this is also thought to have bad overall

⁴² Srov. HŘÍBEK, Tomáš. Etika lidského vylepšování a liberální eugenika. *Filosofický časopis* 2014, roč. 62, č. 6, s. 847-861

⁴³ Napr. jeho kritika filozofa N. Bostroma je totožná s kritikou filozofa N. Agara

⁴⁴ BOSTROM, Nick - ORD, Toby. *The Reversal Test: Eliminating Status Quo Bias in Applied Ethics.*, s. 656

⁴⁵ V angličtine sa používa termín *bias*.

⁴⁶ BOSTROM, Nick - ORD, Toby. *The Reversal Test: Eliminating Status Quo Bias in Applied Ethics.*, s. 660

consequences, then the onus is on those who reach these conclusions to explain why our position cannot be improved through changes to this parameter. If they are unable to do so, then we have reason to suspect that they suffer from status quo bias.⁴⁷ Predpokladom je, že väčšina odporcov vylepšovania inteligencie by jej cielenému znižovaniu takisto odporovala. Ak však nie je možné našu situáciu vylepšiť, ale ani zhoršiť, znamená to, že sme v nejakom optimálnom stave. To je však, vzhľadom na množstvo možností, pomerne nepravdepodobné a preto dôkazné bremeno padá na odporcov vylepšovania, aby ukázali, že v tom optime naozaj sme.

Autori ponúkajú aj argumenty, na základe, ktorých je možné Reversal test splniť. Status quo bias teda nie je platforma, na základe ktorej možno ospravedlniť prijateľnosť vylepšovania človeka za každých okolností. Medzi tieto argumenty patrí argument evolučnej adaptácie, argument z prechodových nákladov, argument založený na risku a argument založený na „osoby-afektujúcej“ etike (Person-Affecting Ethics). Všetky tieto argumenty sú v článku podrobne skúmané. Nemáme priestor, aby sme rozobrali všetky, preto sa sústreďujeme iba na argument založený na risku.

Aj keď sa zhodneme na tom, že v optimálnom stave aktuálne nie sme, stále existuje možnosť, že zasahovaním do určitých ľudských charakteristík, spôsobíme viac škody, ako prínosu. To však platí len ak máme dôvod myslieť si, že to tak bude. Neistota ohľadom budúcich dôsledkov však sama o sebe nesvedčí o neprijateľnosti takýchto zásahov, nakoľko nesmieme podceňovať možnosť obrovských, nepredvídateľných prínosov. Bostrom s Ordonom berú túto možnosť úplne vážne. Vyzývajú nás, aby sme si predstavili kmeň Australopithekov, ktorí zvažujú, či sa majú radikálne vylepšiť na ľudskú úroveň. Pointou tohto príkladu je, že nemajú ako vedieť, čo všetko ich čaká – nemajú predstavu o filozofii, hudbe, poézii a ostatných ľudských hodnotných skúsenostiach. Ich horizonty sú principiálne obmedzené. V podobnej situácii sme aj my, ako ľudia a nemáme ako vylúčiť, že o niečo hodnotné prichádzame, nakoľko si ani nevieme predstaviť, čo by to mohlo byť. Neistota ohľadom potenciálnych dôsledkov kognitívneho enhancementu preto (aspoň podľa autorov článku) svedčí viac v jeho prospech, ako neprospech.⁴⁸ Ak teda budeme evaluovať možné dopady vylepšovania, musíme zohľadniť nie len negatíva, ale aj pozitíva.

Bostrom, už bez Orda, sa ďalej snaží ukázať, že posthumánne hodnoty sú naše vlastné, iba o tom zatiaľ nevieme. Vychádza z dispozičnej teórie hodnôt D. Lewisa, podľa ktorej „something is a value for you if and only if you would want to want it if you were perfectly acquainted with it and you were thinking and deliberating as clearly as possible about it.“⁴⁹ Banálnym príkladom by mohlo byť, že nemôžem označiť napr. Dostojevského za svojho obľúbeného autora, ak od neho poznám iba jeden citát, ktorý som si prečítal na internete. Aj napriek tomu, že by som ho medzi svoje hodnoty sám radil a prípadne aj verejne proklamoval, hodnotou by mohol byť iba ak by sa mi pozdával aj po prečítaní jeho diela. Zo skúsenosti vieme, že nie vždy keď si myslíme, že niečo chceme, je tomu naozaj tak a takisto aj niečo, čo si myslíme, že nechceme, sa napokon môže ukázať ako hodnotné. Podobným spôsobom dispozičie k posthumánnym hodnotám máme už aj teraz, akurát o nich, dôsledkom rôznych biologických a kognitívnych obmedzení, nevieme. Ak by sme teda boli oboznámení s posthumánnym módom existencie, považovali by sme ho za hodnotný.

⁴⁷ Tamže s. 664

⁴⁸ Tamže s. 668 -670

⁴⁹ BOSTROM, Nick. *Transhumanist Values*.

Tento prístup je pomerne zaujímavý, avšak má aj medzery.⁵⁰ Aj napriek možnosti veľkých prínosov je otázne, akým spôsobom by sme ich mohli dosiahnuť. Ľudský mozog a génom sú vysoko komplexné systémy, ktoré sa po dlhú dobu vyvíjali a je pravdepodobné, že zásahy do týchto systémov ich môžu oveľa ľahšie narušiť ako vylepšiť. Ak vezmeme v úvahu, že v súčasnosti nedokážeme rôzne neurologické a genetické poruchy ani liečiť, zdá sa, že na nejaké cieľené vylepšovanie (navyše v rozsahu, v akom si ho Bostrom predstavuje) zatiaľ dostatočné prostriedky nemáme. Ak by sme však takéto poznanie a prostriedky raz nadobudli, táto námietka by odpadla.

Druhou problematickou oblasťou je kompatibilita humánnych a posthumánnych hodnôt. Bostrom tvrdí, že kompatibilné sú a to aj v prípade, že im ako ľudia nerozumíme a v prípade úspešného radikálneho vylepšenia by sa nám naše ľudské hodnoty javili ako nedokonalé, prípadne nedostatočné. To najlepšie, čo dnes poznáme, by sa možno stalo kratochvíľou, aj keď schopnosť rozumieť komplexnejším veciam neznamená, tvrdí Bostrom, že stratíme schopnosť tešiť sa z vecí jednoduchších, nebudú teda nejako znehodnotené. Otázne však je nakoľko si ľudia naozaj môžu ceniť posthumánne hodnoty. Podľa niektorých autorov, správne interpretácia dispozičnej teórie hodnôt nepredpokladá radikálne odlišné bytosti, to čo radí niečo medzi naše hodnoty je aj schopnosť im porozumieť. O radikálne odlišných hodnotách by sme pravdepodobne nevedeli povedať nič iné, iba, že postľudia ich preferujú, avšak naozaj by sme im nerozumeli.

Napokon, filozof N. Agar vyjadruje podozrenie, že aj sám N. Bostrom je ovplyvnený kognitívnym skreslením, ktoré sa nazýva fokalizmus. Fokalizmus sa týka spôsobu, akým rozmýšľame o budúcnosti a poukazuje na tendenciu predstavovať si určitú udalosť samostatne, neberúc v úvahu ostatné detaily a udalosti, ktoré ju budú sprevádzať. Keď sa napríklad chystáme na dovolenku väčšinou si predstavíme slnko, príjemnú pláž, oddych a pod., ale už nie dlhé čakanie na letisku, nepríjemný hmyz a preľudnenú pláž. Zároveň sa dá pridať, že čím vzdialenejšia budúcnosť, tým ľahšie ku skresleniu dôjde. Pri niektorých Bostromových farbistých popisoch fantastickej posthumánnej budúcnosti, kde budeme žiť oveľa dlhšie, oveľa šťastnejšie a oveľa produktívnejšie, je naozaj možné zapochybovať, či nie sú výsledkom práve takéhoto skreslenia.

2.2. Jürgen Habermas

Jürgen Habermas prispel do debaty svojou filozofickou úvahou Budoucnosť lidské přirozenosti: Na ceste k liberální eugenicé? a je tradične zaraďovaný medzi biokonzervatívcoov, teda zastáva názor, že vylepšovanie človeka nie je morálne prijateľné. Jeho východiská sú skôr deontologické a zameriava sa predovšetkým na možnosť výberu vlastností budúcich detí pomocou preimplantačnej diagnostiky a génových manipulácií. Jeho hlavnou obavou je, že takouto praxou človek môže stratiť rodové seba porozumenie, ako slobodnej, morálne zodpovednej bytosti.

Ako sme videli napr. aj pri N. Bostromovi, enhancement sa z istého hľadiska zdá byť prirodzeným pokračovaním ľudskej snahy o ovládnutie a skultivovanie prostredia, v ktorom žije a načrtnutie nejakej jasnej hranice na tomto kontinuu možností sa zdá byť nepodložené. „Poté co věda a technika rozšířily náš prostor svobody za cenu určitého odsocializování či odkouzlení vnější přírody, má být, jak se zdá, tato nezadržatelná tendence zpomalena zřízením umělých tabu, tedy opětovným zakouzlením přírody

⁵⁰ Pri kritike N. Bostroma sa budeme opierať primárne o myšlienky filozofa N. Agara, ktorého názory si ešte bližšie priblížime v ďalších častiach práce.

vnitřní.⁵¹ Habermas sa snaží práve túto líniu načrtnúť. Ako alternatívu k „umelým tabu“ ponúka seba potvrdenie rodovo etického seba porozumenia, na základe ktorého sa môžeme považovať za bezvýhradných autorov svojho životného príbehu a vzájomne sa uznávať ako autonómne jednajúce osoby.⁵² Ide teda o reflektované potvrdenie našej ľudskosti a autonómie.

Habermas rozlišuje medzi morálkou a etikou. V dnešnej, postmetafyzickej, dobe otázky dobrého života (etiky) ostávajú v kompetencii jednotlivcov a praktická filozofia sa zameriava predovšetkým na otázky spravodlivosti, teda na pravidlá spolunažívania v pluralitnej spoločnosti (morálka). Tieto pravidla samé však predpokladajú istý obraz človeka, to je práve oblasť, ktorú Habermas nazýva „etikou rodu“. Tento obraz človeka je, Kantovsky povedané, založený na rozlišovaní medzi ríšou slobody a ríšou nutnosti. Na to, aby sme mohli mať práva a povinnosti, musíme byť najprv rozumné a slobodné bytosti. Potrebujeme však aj akýsi základ, bod 0, ktorým nemôžeme disponovať našou vôľou a na základe, ktorého sa môžeme vnímať ako rovné bytosti. „Neboť aby osoba mohla byť sama sebou, musí v procese utvárení, v němž se teprve formuje osobní identita toho kterého života, existovat nějaký vtažný bod mimo tradiční svazky a souvislosti vzájemného působení.“⁵³ Týmto základom je pre Habermasa práve nemanipulovaná genetická informácia. Nové biotechnológie môžu tento obraz narušiť a preniesť počiatok života zo sféry prirodzenosti do ľudských rúk. „Dnes ještě cítíme obscénnost takovéto zvěčňující praxe a sami sebe se ptáme, zda bychom chtěli žít ve společnosti, která za narcistický ohled na vlastní preference platí necitlivostí k normativním a přirozeným základům života.“⁵⁴

Habermasove námietky sú v zásade dve – strata resp. spochybnenie slobody a asymetrické vzťahy medzi „programátorom“ a „programovaným“. Ku strate slobody dochádza nezvratnosťou genetických zásahov – zatiaľ, čo od sociálnych kontextov je možné sa odpútať, genetickú informáciu už spätne zmeniť vedieť nebudeme. Problematické v tomto ohľade možno nie je ani to, že by sme s „vmanipulovanými“ danosťami nemuseli súhlasiť, skôr to, že v prípade nesúhlasu už nemôžeme povedať nie. Zdá sa, že naša sloboda je takýmito zásahmi vážne ohrozená.

S tým súvisí aj druhá námietka a tou sú asymetrické vzťahy. Už sme spomínali, že na to, aby sme sa mohli vnímať ako rovné a slobodné morálne bytosti, potrebujeme nejaký spoločný vzťahový bod. V tomto prípade sa však táto požiadavka ruší, nakoľko jeden človek na základe vlastných preferencií určuje druhému, aký genetický základ bude mať. Vyzerá to tak, že manipulovaný človek sa akoby stal nositeľom, resp. produktom cudzej vôle. On bol niekým „naprogramovaný“, on však to isté svojmu „programátorovi“ vrátiť nemôže. Zatiaľ čo by takýto vzťah bol prijateľný možno v náboženskom kontexte (vzťah človek - Boh), v medziľudských vzťahoch je to však vysoko problematické.

Habermas však rozlišuje pozitívnu a negatívnu eugeniku a hovorí, že medzi terapiou a enhancementom rozdiel je. Všetko to spája konceptom predpokladaného súhlasu budúcej osoby. Základom jeho etiky je totiž konsenzus, ktorý v sebe nesie tradičné Kantove požiadavky, teda dôraz na autonómiu. Pri terapeutických zásahoch (negatívnej eugenike) je možné predpokladať zo súhlasom budúcej osoby, preto rodičia, ktorí by sa pre podobný zásah rozhodli, stále ostávajú v medziach prijateľného jednania.

⁵¹ HABERMAS, Jürgen. *Budoucnost lidské přirozenosti: Na cestě k liberální eugenice?* 1.vydanie. Praha: Filosofie, 2003, s. 35

⁵² Tamže s. 35

⁵³ Tamže s. 71

⁵⁴ Tamže s. 29 - 30

S pozitívnou eugenikou to až také jasné nie je, keďže tam konsenzus a súhlas automaticky predpokladať nemôžeme a preto by sme sa mali takéhoto jednanja zriecť.

Jednou z bežných kritických námietok voči tomuto pohľadu je obvinenie z genetického determinizmu. Z genotypu nie je možné automaticky vyčítať fenotyp, stále existuje viacero možností ako sa nejaká genetická danosť prejaví a čo s danými predpokladmi človek sám urobí. Takisto nie je jasné, aký vplyv na našu slobodu má fakt, či naša genetická informácia bola manipulovaná alebo nie – ani jednu sme si sami nevybrali. Ak sa vieme slobodne postaviť k nemanipulovanej informácii, vieme sa slobodne postaviť aj k informácii manipulovanej. Habermas si túto námietku uvedomuje a vymedzuje sa voči nej. Netvrdí, že nesloboda je priamo zakódovaná do DNA, ale je „iba v hlave“.

Potom sa však treba pýtať nakoľko je tvrdenie o nemožnosti vnímať sa ako slobodná bytosť psychologicky podložené. Nezdá sa, že by nutne vyplývalo, že dopady predošlej manipulácie na sebaepochopenie človeka sú iba negatívne. Veľmi ľahko si možno predstaviť aj situáciu, kedy zámer rodičov bude dieťaťom ocenený a benefity vyplývajúce z manipulácie prijaté.

Zásadným problémom je aj čiastočná nejasnosť cieľa Habermasovho argumentu. Na jednej strane hovorí o práve na nemanipulovanú genetickú informáciu, z ktorého však vyníma terapeutické zásahy, a zdá sa, že mu ide o principiálny zákaz akýchkoľvek vylepšujúcich zásahov. Na druhej strane však píše, že „nezískame sice bezprostredne žiadny pádný morálny argument, ale prece jen orientaci zprostředkovanou etikou rodu, která nabáda k opatrnosti a zdrženlivosti.“⁵⁵ Zdá sa teda, že túto argumentáciu, v spojení s už uvedeným námietkami, môžeme vnímať iba ako určité upozornenie, resp. varovanie, ktoré by sme mali pri uvažovaní o prijateľnosti vylepšovania zohľadniť, celý problém to však nevyrieši. Ak teda bolo Habermasovým cieľom argumentovať v prospech zákazu vylepšovania ako takého, zdá sa, že sa mu to nepodarilo. To však neznamená, že tieto námietky nemajú žiadnu váhu a aspoň s častí obavy spojené s takýmito zásahmi úspešne artikulujú.

2.3. Nicholas Agar

Videli sme dve krajné pozície na spektre názorov o radikálnom vylepšovaní. V tejto časti si predstavíme filozofa Nicholasa Agara, ktorý stojí niekde medzi týmito krajnosťami. Sám je obhajcom vylepšovania človeka, ale radikálny enhancement predsa len odmieta. Jeho argumentácia je založená na prístupe opatrnosti (precautionary approach), druho-relatívnej teórii hodnôt a predpokladu, že radikálne vylepšovanie pravdepodobne spôsobí prekročenie druhových hraníc a vznikne tak medzi ľuďmi a postľuďmi diskontinuita, ktorá naše ľudské hodnoty podkope.

Ako sme spomínali, Agar zastáva opatrný prístup k radikálnemu enhancementu. Reaguje tým na prehnane pozitívne scenáre, ktoré niektorí transhumanisti zastávajú. Tieto scenáre sú síce logicky možné, avšak rovnako možné sú aj scenáre negatívne. Ako potom rozlíšiť, ktoré sú pre debatu relevantné a hodné našej pozornosti? Pri zvažovaní týchto budúcich možností je preto dôležité ukázať, že je pravdepodobné, že optimistický scenár sa naplní a takisto, že napokon jeho dôsledky nebudú horšie, ako keby sme naplňovali iba súčasný najpravdepodobnejší scenár. Agar tak presúva dôkazné bremeno na optimistov, aby ukázali prečo je práve ich predstava tá správna. Takisto tieto scenáre kritizuje (ako sme mohli vidieť pri Bostromovi) a ponúka aj vlastné, podľa neho pravdepodobné, negatívne dôsledky radikálneho vylepšovania.

⁵⁵ Tamže s. 39

Optimisti teda tiež musia ukázať, že sa dajú tieto negatíva obísť, prípadne, že prínos pozitívnych dôsledkov aspoň preváži tie negatívne.⁵⁶

Agarov prístup ďalej stojí na tzv. druhovo-relatívnej teórii hodnôt, podľa ktorej „certain experiences and ways of existing properly valued by members of one species may lack value for the members of another species.“⁵⁷ Je to pozícia podobná kultúrnemu relativizmu, akurát pravdivosť hodnotových súdov nezávisí od príslušnosti ku kultúre, ale k biologickému druhu. Druhovú príslušnosť je významnejšou ohraničením ako kultúra, hlavne s prihliadnutím na problematiku radikálneho vylepšovania. Podľa Agara je pravdepodobné, že radikálnym vylepšením opustíme druh, ktorým v súčasnosti sme a transformujeme sa na druh iný. Zatiaľ čo niektoré tieto zmeny môžu našim súčasným hodnotám zodpovedať, iné môžu byť stratené, potlačené (aj keď nie nutne všetky). Druhový relativizmus teda pripúšťa, že nevylepšené ľudské bytie môže byť nadradené vylepšenému postľudskému bytiu a tým ponúka základnú pre odmietnutie radikálneho enhancementu.⁵⁸

V tomto prístupe je človek definovaný ako člen druhu *Homo sapiens*. Agar volí na určenie hraníc druhu schopnosť reprodukcie – jedinci rovnakého druhu sú schopní úspešne sa navzájom rozmnožovať, zároveň sú však reprodukčne izolovaní od príslušníkov iných druhov. Takýto pohľad na človeka nám má pomôcť identifikovať hodnoty, ktoré sú preňho dôležité ako pre človeka a zároveň ukázať, čo to znamená prekročiť druhové hranice. Človek, ako jeden druh medzi ostatnými, má nejakú sadu daných vlastností a atribútov, z ktorých však ani jeden nie je výlučne jeho a dá sa nájsť aj u iných druhov. Čo je však dôležité, tieto vlastnosti sú špecificky rozvinuté a skombinované a na základe nich dokážeme identifikovať niekoho druhého ako potenciálneho partnera na reprodukciu, prípadne spojenectvo. Agar teda netvrdí, že napríklad biologicky neplodný jedinec by nebol človekom, nakoľko ho psychologicky dokážeme rozoznať ako člena nášho druhu. Podobným spôsobom by sme neidentifikovali Neandertálcu za vhodného partnera a to ani keby s ním bolo za určitých podmienok možné splodiť potomka. Takisto, radikálne vylepšený človek sa môže začať od nevylepšeného človeka napokon líšiť natoľko, že sa už navzájom nebudú rozpoznávať ako potenciálni partneri. Agar tvrdí, že aj keď to nie je nevyhnutné, je to veľmi pravdepodobné.⁵⁹

Po kritike rôznych autorov (medzi inými aj N. Bostroma, ako sme videli v predošlej časti) argumentácia pokračuje vytyčením vlastných príkladov, ktoré majú ukázať prečo ostať človekom a radikálny enhancement odmietnuť. Na to je potrebné ukázať, že straty, ktoré budú radikálne vylepšenie sprevádzať, sú dostatočné na odmietnutie veľkých benefitov, ktoré môže priniesť. Prvým je sebaodcudzenie a to hlavne v súvislosti s kognitívnym vylepšením. Máme skúsenosť, že naše hodnoty a postoje sa časom menia a dozrievajú a v zásade to pokladáme za dobré. Najjasnejšie je to asi vidno na rozdiel medzi detstvom a dospelosťou. Strácame záujem o rôzne hračky a detské aktivity a meníme ich za zrelšie záujmy a záväzky. Navyše spätne si už nevieme poriadne predstaviť a zažiť radosť, ktorú kedysi prinášali – sme od nich odcudzení. Pri kontinuálnom kognitívnom vylepšovaní by sme sa preto mali obávať (podobne ako napr. pri Alzheimerovej nemoci), že sa odcudzíme záväzkom a záujmom, ktoré nás osobne určujú. Ak tvrdím, že milujem svoju manželku, nebudem postupovať zásahy, ktoré by viedli k tomu, že o tento vzťah stratím záujem. Na to aby sme mohli zmysluplne hovoriť o podobných záujmoch a záväzkoch potrebujeme aj nejakú

⁵⁶ AGAR, Nicholas. *Humanity's end. Why Should We Reject Radical Enhancement.*, s. 11-12

⁵⁷ Tamže s. 12

⁵⁸ Tamže s. 13

⁵⁹ Tamže s. 17-33

predstavu dospelosti, resp. zrelosti. Kontinuálne vylepšovanie však takúto predstavu neumožňuje, zdá sa že predpokladá iba neustálu zmenu a rast, prípadne nerozumieme ľudskej skúsenosti ako zavŕšenej zrelosťou, ale iba ako jednému zo stupňov pred zrelosťou posthumánnou. Neschopnosť mať trvalejšie záujmy a záväzky (druhovo - relatívne) je teda dostatočnou stratou na to, aby bolo možné odmietnuť radikálne kognitívne vylepšovanie.

Ďalej môžeme uvažovať o diskontinuite medzi radikálnym vylepšovaním a prokreatívnou slobodou. Prokreatívna sloboda je sloboda samostatne rozhodovať o tom, ako naložíme so svojim reprodukčným potenciálom. V liberálnom pojatí by mala v spoločnosti existovať možnosť plurality dobrých životov a to, čo je vylepšením bude teda závisieť od toho, kto má akú predstavu o dobrom živote. Biooptimisti tento pohľad úplne nezdieľajú a tvrdia, že ak máme možnosti vylepšovať, mali by sme to urobiť a aktívne sa na tom podieľať, napríklad aj vylepšovaním našich detí. Je možné rešpektovať voľbu rodičov s posthumánnymi hodnotami, avšak tiež by sme mali rešpektovať voľbu rodičov, ktorí svoje deti radikálne vylepšiť nechcú. Skúsenosť, ktorú s našimi deťmi zdieľame totiž patrí medzi vysoko cenené hodnoty a pre mnohých by bolo neprijateľné starať sa o radikálne vylepšené dieťa, ktorému by nerozumeli. Potenciálne benefity teda nutne neprevažujú hodnotu zdieľanej skúsenosti rodičov a ich detí.

Nakoniec Agar hovorí o zdieľanej všeľudskej skúsenosti na príklade vrcholového športu. V tomto prípade je dôležitou hodnotou záujem o identifikáciu. Výkony športovcov nás nezaujímajú iba z dôvodu testovania a prekonávania hraníc našich možností. Na to, aby nás zaujali, musia byť predovšetkým dostatočne podobný nám. Vynikajúce výkony radikálne odlišných postľudí nás nezaujímajú o nič viac, ako rýchly beh geparda, prípadne kombinačné schopnosti šachového programu. To sa dá vysvetliť pomocou simulačnej teórie mysle, ktorá hovorí, že spôsob, akým reprezentujeme dôvody a predpovedáme správanie druhých ľudí, je ich simulácia. Vďaka tomu si vieme predstaviť, ako približne sa nejaký iný človek v tej – ktorej situácii cíti, prípadne prečo jednal tak, či onak. Podobne si vieme predstaviť radosť atlétov, ktorým sa niečo výnimočné podarilo (a čo by sme sami neboli schopní dosiahnuť) a to je zdrojom pôžitku, ktorý nám sledovanie športových výkonov prináša. Preto je namieste uprednostniť menej extrémne, ale ľudské výkony pred extrémnymi postľudskými.

Na rôznych rovinách – jednotlivca, rodiny a aj zdieľaného ľudstva – sa tak ukazuje, že radikálne vylepšenie môže vážne podkopať naše súčasné hodnoty a pokiaľ ich za hodnoty pokladáme, najlepším spôsobom ich ochrany je jeho odmietnutie. Na záver však Agar dodáva, že ľudstvo pravdepodobne nebude trvať večne a raz k nejakej zásadnej zmene aj tak dôjde, avšak z toho nevyplýva, že by sme ho mali zavrhnúť. Naopak, mali by sme sa z neho tešiť a vážiť si ho, kým tu ešte je. Agarov prístup je určite zaujímavým spôsobom, ako k radikálnemu vylepšovaniu pristúpiť a snaží sa ponúknuť kritický a vyvážený názor, čo v kontexte extrémnych (či už optimistických alebo pesimistických) pozícií, ktoré sme si predstavili, treba oceniť.

Na jednej strane pomerne úspešne koriguje prehnane optimistické, až utopické vízie a (v súlade s common sense) nabáda ku väčšej opatrnosti a konkrétnejšiemu mysleniu. Čo sa týka vyrovnania sa s pesimistami, treba Agarovi pripísať k dobru, že ponúka diferencovanejší pohľad na problematiku – nesnaží sa odmietnuť enhancement ako celok, ale upozorňuje iba na vybrané časti. Zatiaľ čo umiernený enhancement je preňho prijateľný, radikálny enhancement už nie. Takisto argumenty, ktoré uvádza sú (aspoň v porovnaní napr. s Habermasom) pomerne jasné a priamočiare. Na kategorický zákaz radikálneho enhancementu však asi nestačia, čo však možno Agarova snaha ani nebola. V rámci debaty o radikálnom vylepšovaní tak stále ostáva otvorená otázka, či je možné

nájsť argumenty, ktoré by bez odvolávania sa na náboženstvo a vieru dokázali takýto kategorický zákaz podporiť. Je na druhu Homo Sapiens niečo tak výnimočné, že by musel byť nutne zachovaný?

3. Umiernený enhancement

V predošlej časti sme načrtli niektoré z možných pohľadov na problematiku enhancementu, ktoré ju zachytávali z pohľadu druhu a zameriavali sa hlavne na otázky radikálneho prekročenia druhových hraníc. V tejto časti zúžime optiku skúmania na problematiku, ktorá sa odohráva v rámci týchto hraníc a rozoberieme ju s dôrazom na jednotlivca, jeho osobnú identitu a autenticitu. Niektoré témy už boli naznačené a prelínajú sa s predošlou kapitolou, ostatné sú špecificky vlastné tomuto kontextu. Začneme známou kazuistikou z oblasti neurovied.

„13. zará 1848 utěšňoval Phineas Gage, třiadvacetiletý předák skupiny železničních dělníků, kovovou tyčí nálož. Následný výbuch vymrštil 3 cm silnou, 109 cm dlouhou tyč, která mu prošla horní čelistí, očnicí a lebeční klenbou z levé strany a dopadla o mnoho metrů dále. Gage nabył vědomí krátce po nehodě, mluvil, s pomocí byl schopen chůze. Následky úrazu přežil, zemřel roku 1861. Jeho lebka se uchovala. Současné vyšetření Gageovy lebky dokazuje, že měl poškozenou jak levou, tak pravou prefrontální oblast a že porucha jeho rozhodování a zpracování emocí souvisela s poškozením těchto oblastí. Do úrazu byl Gage odpovědný, inteligentní, sociálně zralý jedinec. Tělesně se zotavil. Poruchami pohybu ani řeči netrpěl, neměl porušenou inteligenci, učení ani paměť, zůstal statný.“⁶⁰ Výrazne sa však zmenilo jeho chovanie a osobnosť. Zatiaľ čo pred úrazom bol pomerne stály, šikovný obchodník a vytrvalý pri naplňovaní vytýčených cieľov, po úraze začal byť bezohľadný, zameraný na svoje bezprostredné túžby, vytvárajúc mnoho plánov do budúcnosti, ktoré však stále menil a teda žiaden ani nenaplnil. Jeho morálny profil sa zmenil až natoľko, že jeho blízky sa vyjadrili, že to už nie je ten človek, ktorého poznali predtým.

Tento príklad ilustruje, podobne ako v predošlých častiach, úzku vzájomnú previazanosť biologickej a duševnej sféry človeka a následnú potenciálnu možnosť ich ovplyvnenia prípadnými technologickými zásahmi. Tiež ale ukazuje na možné dopady a dôsledky takýchto zásahov na osobnosť jednotlivca a aj na spoločenské okolie a vzťahy, v ktorých sa nachádza. Zatiaľ čo v časti o transhumanizme sme riešili pomerne abstraktné a v súčasnosti technologicky aj časovo vzdialené otázky, s problematikou enhancementu na úrovni jednotlivca, aj keď len v umiernenom rozsahu, je oveľa ľahšie sa stotožniť a reálne si ju predstaviť a o to viac znepokojenia a rozpačitosti vyvoláva. Jednak zasahuje osobnú sféru a vzťahy, ktoré sú pre jednotlivca zásadne a takisto umožňuje meniť centrálnu a veľmi dôležité charakteristiky osôb, akými sú morálny profil a rôzne city, ktoré sú pre tieto vzťahy dôležité. Navyše v našej spoločnosti, ktorá je zameraná na individuum, je práve táto osobná, resp. súkromná, sféra miestom kde sa môže človek slobodne a naplno realizovať a kde je chránený pred vplyvom a tlakom okolia. Ako sa možno postaviť k faktu, že znaky, ktorými sa častokrát definujeme a sú stavebnými kmeňmi nášho seba porozumenia sú takto ľahko technicky manipulovateľné? A na základe akých dôvodov možno zaujať k tejto problematike nejaké etické stanovisko, postoj a následne jednanie.

Častou námietkou, resp. obavou, ktorú môžeme v tomto ohľade počuť, je, že takéto zásahy neprinesú „skutočné šťastie“, sú „neprirodzené“, ich praktikovaním sa odcudzíme svojmu „pravému Ja“. Tieto argumenty sa odvolávajú na jeden z dôležitých ideálov súčasnej doby a to na ideál autenticity, teda na požiadavku „byť verný sám sebe“. Čo to však znamená „byť verný sám sebe“ a čo to „skutočné šťastie“ je už väčšinou bližšie nedefinujú. Je, samozrejme, pomerne náročné identifikovať čo presne

⁶⁰ Koukolík, F.: Lidství. Neuronální koreláty 1. Vydanie, Praha: Galén, 2010, s. 198

tento ideál zahŕňa, aké sú jeho dôsledky v našom bežnom živote a ako sa dá pochopiť, resp. rozvinúť tvárou tvár novým technologickým možnostiam. Je enhancement naozaj v rozpore s autenticitou alebo jej, naopak, umožňuje širší priestor na vyjadrenie a podporuje ju? Problematika autenticity (aj keď určite nie je jediná) teda zaujíma dôležité miesto v kontexte možností vylepšovania jednotlivcov, ako aj v odbornom diskurze aplikovaných etíkov a v tejto kapitole sa preto zameriame hlavne na otázky s ňou spojené.

Najprv si približne vysvetlíme význam pojmu autenticita. Následne exemplárne rozoberieme jej ponímanie v diele Charlesa Taylora, ktorý patrí k jedným z paradigmatických autorov v tejto oblasti a poukážeme na niektoré základné otázky a problémy spojené s vyjasnením a zachytením tohto termínu. Napokon sa pozrieme na to, ako sa problematika autenticity rozvíja v kontexte debaty o etike biotechnologického umierneného enhancementu, a aké konkrétne problémy sa v tomto kontexte otvárajú.

3.1. Autenticita

Etymologicky termín autenticita pochádza z gréčtiny a vzniká zložením slov *autos*, čo znamená sám a *einai*, teda byť. Byť autentický je definované ako byť „súci sám sebou, vlastní, pravý, nefalšovaný, pôvodní.“⁶¹ Ďalšia definícia hovorí, že je to „pocit pravosti, hodnověrnosti vlastního života“ a „v existenciální filozofii Heideggera a Sartra vědomí vlastního bytí jako nicoty, avšak nezabaveného odpovědnosti za vlastní svobodu a činy.“⁶² Stanfordská encyklopédia filozofie rozoznáva dva významy – silnejší a slabší. V silnejšom význame je niečo autentické keď je nespochybniteľného pôvodu alebo autorstva. V tom slabšom význame je to vtedy, keď je niečo verné originálu, prípadne vernou, spoľahlivou reprezentáciou.⁶³ Takto široko zadefinované sa tieto významy dajú aplikovať na veci, umelecké diela, ale aj na ľudské bytosti, kde problematika začne byť pomerne zložitá. Je potrebné rozlíšiť jednak metafyzickú stránku problematiky, ktorá sa bude zaoberať otázkami zadefinovania Self (Ja) a otázkami identity, ktorým má človek byť (autenticky) verný. Potom je tu morálna stránka veci, ktorá sa zameriava na človeka ako na pôvodcu, autora svojich činov (tie by mali byť určené ním samým, nie vonkajším tlakom) a ktorá tiež chápe autenticitu ako jeden určujúcich ideálov dobrého života v súčasnej spoločnosti. Nás bude zaujímať hlavne táto druhá sféra, aj keď problémom identity sa tiež úplne nevyhneme.

Pre lepšie pochopenie problematiky dáme autenticitu do kontrastu s podobnými a častokrát aj zamieňanými pojmami – s úprimnosťou (sincerity) a s autonómiou. Predstava autenticity je pomerne mladý koncept a vzťahuje sa k výrazným spoločenským zmenám v 17. a 18. storočí v Západnom svete. Máme na mysli rozpad tradičných hierarchických spoločností v prospech demokratických zriadení a hlavne presun dôrazu zo spoločnosti na jednotlivca, ako na morálny základ tejto spoločnosti – ideálom už nie je konformita so zabehnutými pravidlami celku spoločnosti, ale zmena tohto celku podľa svedomia a slobodného rozhodnutia jednotlivca.

Pod úprimnosťou si možno predstaviť čestnú snahu človeka napĺňať očakávania, ktoré plynú z jeho postavenia v spoločnosti. Jedná sa teda o snahu dosiahnuť zhodu

⁶¹ SOKOL, Jan. *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*. 5. vydanie. Praha: Vyšehrad, 2007, s.208

⁶² HARTL, Pavol – HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1. Vydanie, Praha: Portál, 2004, s.63

⁶³ VARGA, Somogy – GUIGNON, Charles. *Authenticity*. In ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (11. 9. 2014) [2016-6-1] <<http://plato.stanford.edu/entries/authenticity/>>

medzi vonkajšími očakávaniami a vnútorným prežívaním a to prispôbením vnútra vonkajšku. Cieľom tejto snahy sú vydarené sociálne vzťahy a byť verný sám sebe má zmysel len pokiaľ pomáha naplniť tento cieľ – som úprimný k sebe, aby som mohol byť úprimný k druhým. Koncept autenticity v modernejšom ponímaní tieto vzťahy prevracia. Byť verný sám sebe znamená nahliadať do svojho vnútra a podľa toho kritizovať alebo sa zapájať do okolitého a spoločenského sveta. Na rozdiel od úprimnosti je autenticita cieľom sama o sebe a primárne z nej má prospech jednotlivec, individuum. Spoločenské ciele a dobré vzťahy s druhými ľuďmi sú následne odvodené. Pomyselné ručičky váh sa teda na škále konformita – individualita prikláňajú na stranu individuality.⁶⁴

To isté platí aj pre autonómiu. Dá sa povedať, že autonómia spolu s autenticitou sú v tomto ohľade výsledkom rovnakého spoločenského kontextu. Autonómia sa spája hlavne s menom nemeckého filozofa I. Kanta, ktorý ju dal do protikladu k heteronómii a teda označuje schopnosť človeka nasledovať pravidlá a ciele, ktoré si sám uloží, na rozdiel od pravidiel a cieľov daných zvonka. Spolu s touto schopnosťou sa do popredia dostáva aj odpor voči nátlaku a manipulácii a schopnosť rozhodovať sám za seba. Takto poňatá autonómia je aj jadrom hodnoty a dôstojnosti človeka, ako aj zdrojom legitimity politického zriadenia, v ktorom žije. Na rozdiel od autenticity, je však pri autonómii kladený dôraz hlavne rozumové schopnosti jednotlivca, v opozícii k jeho prežívaniu. Pre Kanta je práve rozum zdrojom schopnosti byť sám sebe zákonodarcom a všetko, čo je motivované inak patrí do ríše prírody a heteronómnej motivácie. V rámci autenticity, naopak, niekedy prežívanie môže rozumové ohľady prevážiť, nakoľko je pre identitu a integritu jednotlivca tak zásadné, že ak by nebolo rešpektované, Ja alebo Self tohto jednotlivca (a teda aj predpoklad autonómie) by bolo popreté a dezintegrované.⁶⁵

Autenticita (aj autonómia) sa teda od úprimnosti líši dôrazom na sebaurčenie, v opozícii ku určeniu zvonka. Od autonómie sa líši väčším dôrazom na prežívanie a originalitu toho ktorého jednotlivca. Rozdiel medzi nimi by sa dal vyjadriť v nasledujúcich bodoch : „po prvé, také chápanie ľudskej bytosti, podľa ktorého základným rysom osoby, a tým i jadrom ľudskej dôstojnosti je schopnosť byť sám sebou; táto schopnosť stojí v protiklade k schopnosti inštrumentálne meniť svet či k schopnosti nasledovať princípy, ktoré sme si zvolili; po druhé, názor, že moderna nenaplnila princíp individualizácie, ktorý obsahovala; po tretie, zámer ospravedlňovať svoje celkové filozofické stanovisko odkazom na ideu „byť sám sebou“, „voliť sám seba“, „presadzovať sám seba“; po štvrté, odsúdenie zovšeobecňujúceho univerzalizmu ranej moderny.“⁶⁶

Treba však pripomenúť, že autenticita a autonómia nestoja nutne proti sebe ako protiklady, ani sa navzájom nevyklučujú. Autenticita kladie väčší dôraz na originalitu jednotlivca a celok jeho konkrétneho života a ten dáva do vzťahu s rozumovou autonómiou – je možné žiť autonómne, ale predsa bez seba porozumenia a seba vyjadrenia a prehliadnuť tak dôležitý aspekt ľudského života. „Existuje však určitý spôsob jak být člověkem, který je *mým* způsobem. Jsem vyzývan k tomu, abych žil svůj život právě tímto způsobem, a nikoli abych imitoval někoho iného. Tím však získava na váze věrnost sobě samému. Pokud nejsem takto věrný, mijím se cílem svého života, uniká mi, co pro *mně* znamená být člověkem.“⁶⁷ Hodnota dobrého života teda spočíva hlavne v schopnosti človeka „vytvárať podnetný, tvorivý životný projekt

⁶⁴ VARGA, Somogy – GUIGNON, Charles. *Authenticity*.

⁶⁵ Tamže

⁶⁶ SMREKOVÁ, Dagmar - PALOVIČOVÁ, Zuzana. *Dvojznačnost etických pojmů*, s.87

⁶⁷ TAYLOR, Charles. *Etika autenticity*. 1. vydanie. Praha: Filosofický ústav AV ČR, 2001., s. 34

z materiálu, ktorým náhodne disponuje.“⁶⁸ Ako protiklad k tomuto poňatiu stojí predstava dobrého života, ktorá kladie jeho hodnotu výlučne do výsledkov, ktoré po ňom ostanú. Život, ktorý významnejšie pozitívne neovplyvnil to, ako svet vyzerá, nemá cenu.⁶⁹

Vidíme teda, že autenticita je ideál s charakteristikami, ktoré s dnešným človekom hlboko rezonujú. Má však aj svojich kritikov. Bežnou námietkou je, že autenticita vedie k zaujatiu a absorpcii človeka sebou samým a egocentrizmu, čo narúša spoločenské väzby a vedie k určitému splošteniu a zúženiu života, kde jediným dôležitým bodom je sám jednotlivec a jeho pocity. Sú však tieto výčitky nutne späté s obsahom ideálu autenticity alebo sa jedná o kritiku iba jej niektorých, zle pochopených a samoučelných foriem? Ďalším z možných problémov je povaha ľudskej prirodzenosti, ktorá tvorí základ ku ktorému sa máme autenticky vzťahovať. Aj keby sme nechápali autenticitu primárne ako egocentrizmus, nakoľko môžeme našu prirodzenosť považovať za spoľahlivé morálne vodítko nášho jednania? Zdá sa, že na to by sme potrebovali pomerne optimistickú koncepciu ľudskej prirodzenosti. Niektorí autori práve tento optimizmus odmietajú a tvrdia, práve naopak, že naša prirodzenosť vôbec nie je prispôbená na riešenie veľkých morálnych problémov súčasnosti.⁷⁰ Napokon je možný aj určitý skepticizmus voči predstave Self – nakoľko existuje nejaké jednotné, esenciálne Ja, ku ktorému máme byť ako jednotlivci verný? Takto by sa dala vo všeobecnosti charakterizovať téma autenticity a problémy s ňou spojené a slúži primárne na zorientovanie sa. Pre lepšiu predstavu si preto v ďalšej časti ako príklad detailnejšie rozoberieme koncepciu autenticity filozofa Charlesa Taylora, jedného zo základných autorov, ktorý sa tejto problematike venujú a predstavíme si tak jeden z možných prístupov jej konkrétneho spracovania.

3.2. Charles Taylor

Charles Taylor začína svoj výklad popisom neduhov súčasnej doby, ktorými sú individualizmus, dôraz na inštrumentálnu racionalitu a strata záujmu o veci verejné, resp. strata politickej slobody, ktorá z predošlých dvoch bodov vyplýva. Všetky tieto neduhy sú všadeprítomné a často krát zachytávané rétorikou úpadku a vyvolávajú rozpaky a obavy. Aj napriek tomu, že sú pomerne známe, zdá sa, že debaty o nich nikam nevedú a pocity ohľadom nich zostávajú rozporuplné a nevyjasnené. Taylor reaguje práve na túto situáciu a pokúša sa jasne identifikovať, kde presne tieto problémy majú korene a ako ich možno pochopiť.

Zatiaľ čo individualizmus je považovaný za jeden z hlavných pozitívnych výdobytkov modernej spoločnosti, je potrebné upozorniť na to, že pravdepodobne nemá iba kladné stránky. Samozrejme, sloboda voliť si vlastné životné ciele a sám rozhodovať o svojom osude, navyše chránená zákonmi a politickým zriadením, je nedocenená. A pre mnohých je to ešte neukončený a nenaplnený projekt. K tomuto oslobodeniu došlo zánikom starších morálnych horizontov – človek už nemá určené

⁶⁸ SMREKOVÁ, Dagmar - PALOVIČOVÁ, Zuzana. *Dvojznačnosť etických pojmov*, s.86

⁶⁹ Tamže s. 86 -87

⁷⁰ Pre mnohých súčasných autorov, primárne vychádzajúcich z evolučnej biológie, je ľudská prirodzenosť nedostačujúca na riešenie globálnych problémov, akými napríklad je globálne otepľovanie. Tento nedostatok preto často slúži ako argument v prospech vylepšovania človeka obecné, ale aj špecificky morálneho vylepšovania človeka, ktoré by zlepšením morálnych kvalít malo prispieť k riešeniu týchto otázok. Srov. napr. PERSSON, Ingmar – SAVULESCU, Julian. *Unfit for the Future: The Need for Moral Enhancement*. 1. vydanie. Oxford: Oxford University Press, 2012.

miesto v poriadku Bytia a spoločnosti. „Diskreditace těchto rádu býva nazývaná „odkouzlením“ světa, jímž byli věci připraveny o cosí ze svého kouzla.“⁷¹ Dôsledkom je preto obmedzenie zmyslu pre vyšší účel a zúženie horizontov zmyslu a človek sa uzatvára pred spoločnosťou a druhými ľuďmi do svojho vlastného sveta.

Druhým neduhom je dôraz na inštrumentálnu racionalitu, ktorou sa rozumie kalkulácia najekonomickejšieho využitia prostriedkov pre daný účel. „Jakmile společnost ztratila posvátnou strukturu a jakmile společenské uspořádání a způsoby jednání přestaly být zakotveny v řádu věcí či boží vůli, byli v jistém smyslu dány k dispozici. Mohou být přeměněny tak, aby sloužili naším cílům individuálního štěstí a blahobytu. Měřítkem, které se může začít uplatňovat je instrumentální rozum.“⁷² Tento posun znova rozšíril naše možnosti, problematickým sa stáva vtedy, že rozšíri pole svojho pôsobenia na oblasti, ktoré by mali byť riešené inak, ako iba analýzou ziskov a nákladov. Taylor uvádza príklady – ospravedlnenie výrazne nerovnej distribúcie bohatstva požiadavkou ekonomického rastu; hľadanie technologických riešení tam, kde je potrebné niečo zásadne iné (napr. v medicíne); príklad úradníka, ktorý je pod tlakom smerníc rozhodovať spôsobom, ktorý sa mu ľudsky prieči... Ak je tento dôraz sprostredkovaný spoločenskými mechanizmami a inštitúciami, vzniká tlak, pred ktorým sa jednotliviec len ťažko ubráni – slovami M. Webera vzniká „železná klec“.⁷³

Tieto dva aspekty následne v politickej sfére hrozia stratou slobody. Jednak zužujú priestor, v ktorom robíme rozhodnutia a vnucujú nám spôsob rozhodovania, ktorý by sme si inak nezvolili. Takisto je však ohrozená aj sloboda politická. Ľudia – jednotlivci, uzavretý do vlastných svetov, ostávajú na boj s týmito spoločenskými mechanizmami sami a cítia sa bezmocný, čo ich napokon demotivuje nejako sa angažovať vo veciach verejných. „Lidé raději zůstanou doma budou se těšit z uspokojení v soukromném životě, dokud jim bude výkonná moc k tomuto uspokojení nabízet potřebné prostředky a široce jim je distribuovat.“⁷⁴ Rozhodovacia moc a kritéria rozhodovania tak ostanú mimo pôsobnosť občianskej sféry.

Podľa Taylora sú predpokladom tohto stavu mierny relativizmus, tendencia k subjektivismu v súčasnej spoločnosti a aj v spôsobe výkladu spoločenských vied. Mierny relativizmus je trochu povrchný a hovorí, že každý má svoje vlastné hodnoty a nie je možné o nich diskutovať, môžeme tento stav iba rešpektovať. „Jinak řečeno, tento relativizmus je sám odnoží určitého druhu individualizmu, jehož principem je asi toto: každý má právo rozvinout svoji vlastní podobu života a opřít se přitom o svůj vlastní cit pro to, co je skutečně důležité nebo hodnotné. Lidé jsou vyzývani, aby byli sami k sobě upřímní a usilovali o své vlastní sebeuskutečnění. Jeho obsah si však musí každý v poslední instanci určit sám. Nikdo jiný tento obsah určit nemůže, a ani by o to neměl usilovat.“⁷⁵ Morálny subjektivismus hovorí, že morálne stanoviská nie sú nejak objektívne rozumovo založené, ale volíme si ich iba na základe toho, že nás priťahujú. Napokon je tu výklad spoločenských vied, ktorý sa snaží vyhýbať odkazom na morálne ideály a neduhy moderny vysvetľuje ako funkciu spoločenskej zmeny a úlohu, ktorú v tejto zmene zohrával ľudský rozum, opomína.

Podľa mnohých autorov je táto analýza presná a vyjadrujú sa k tomuto stavu, v lepšom prípade s obavami, v tom horšom prípade s odporom a napokon ho aj celý

⁷¹ TAYLOR, Charles. *Etika authenticity.*, s. 10

⁷² Tamže s. 12

⁷³ Tamže s. 15

⁷⁴ Tamže s. 17

⁷⁵ Tamže s. 19

zavrhujú. Taylor s týmto nesúhlasí. Podľa neho všetky spomínané predpoklady ideál autenticity iba zahmlievajú a odmietnuť ho by znamenalo vyliat' vodu z vaničky aj s dieťaťom. Preto si dáva za úlohu ukázať, že autenticita je platným ideálom, že sa ideály dajú rozumovo zdôvodňovať, a že tieto zdôvodnenia môžu mať vplyv na jednanie a myslenie druhých ľudí.⁷⁶

Ideálom sa myslí hlavne odkaz na určitú „lepšiu“ formu života, formu života, ktorá je hodná nasledovania. V čom približne ideál autenticity obsahovo spočíva sme si predstavili už v predošlej časti. Tu je dôležité pripomenúť, že odvolávanie sa na „lepšie“ formy života potom predpokladá, že existujú aj horšie formy a teda musia sa dať zakotviť v realite, ktorá presahuje ohľady čisto subjektívneho Ja. Tu Taylor pripomína elementárne dialogický charakter ľudského života. Svoj život nikdy nezačíname na „neutrálnej pôde“, ale vždy prichádzame už do nejakého kontextu a v tomto kontexte sa odohráva aj zdôvodňovanie morálnych ideálov. Rodíme sa do vzťahov, z ktorých sa nemôžeme len tak ľahko vyvliecť a čo je dôležité, nie sú iba predpokladom pre našu sebarealizáciu, ale hlavné sú podstatné pre naše sebaurčenie.⁷⁷ Monologický spôsob života sa sústreďí hlavne na sebarealizáciu, resp. sebauskotočnenie. Podľa Taylora „formy kultury, které přesazují sebeuskutečnění bez ohledu a) na požadavky na naše vazby s druhými nebo b) na jakékoli požadavky vycházející z vyšších zdrojů než lidských tužeb, či aspirací, jsou sebedestruktivní, že podlamují podmínky realizace samé autenticity.“⁷⁸

Na to, aby sme mohli určovať v čom spočíva naša originalita a realizovať sa potrebujeme určitý predstavu zmysluplnosti. Potrebujeme určitý horizont zmyslu – ten je daný predošlým hodnotovým rámcom, nemôžeme si iba samy vymyslieť, čo zmysluplné je a čo nie. Takisto následne niektoré alternatívy musia byť lepšie alebo horšie, ak sú všetky rovnocenné je napokon všetko naše rozhodovanie triviálne. Preto nie je schodné obhajovať predstavu autenticity, ktorá nie je založená na nejakom objektívnom kritériu, kritériu, ktoré presahuje ľudskú vôľu. Iba tak sa nám otvára priestor pre zmysluplné jednanie a rozhodovanie. „Autenticita není nepřátelom požadavků, která vycházejí z oblasti mimo jáství, naopak takové požadavky předpokládá.“⁷⁹

Problematická je aj inštrumentalizácia vzťahov – tie sú hodnotné iba pokiaľ slúžia mojej sebarealizácii. Voči môjmu uspokojeniu sú druhoradé a ako náhle to pominie, žiadne záväzky ma v týchto vzťahoch nedržia. To platí pre intímne vzťahy, ako aj spoločenské a politické. To sa však tvárou v tvár širšiemu kontextu ukazuje ako neprimeraný prístup. Taylor to rozvíja na téme vzájomného uznania diferencie, ktorá je pre tvorbu identity a sebavyjadrenie nezastúpiteľná. „Důležitost uznání v té či oné formě je nyní všeobecně rozpoznána. V rovine intímního života jsme si všichni vědomi toho, jak může být identita utvářena či znetvářena v našem kontaktu se signifikantními druhými. Ve společenské rovine se rozvíjí politika rovného uznání.“⁸⁰ Sme iný a rozdielny a práve preto môžeme cez uznanie zmysluplne tvoriť svoju identitu. To však znamená, že v tom prípade, vzťahy nemôžu byť iba čisto inštrumentálne.

Na záver iba pripomeňme: „Autenticita je zjevné autoreferenční: musí se jednat o *moji* orientaci. To však neznamená, že na druhé rovine musí být autoreferenční *obsah*: že mé cíle musí vyjadřovat nebo naplňovat mé tužby či aspirace v *protikladu* k něčemu,

⁷⁶ TAYLOR, Charles. *Etika autenticity.*, s. 29

⁷⁷ Tamže s. 38

⁷⁸ Tamže s. 39

⁷⁹ Tamže s. 43

⁸⁰ Tamže s. 51

co je prekračuje.“⁸¹ Tieto dve roviny, formálnu a obsahovú, by sme nemali zamieňať, ak chceme zmysluplne hovoriť o autenticite. V rámci tejto práce nie je možné venovať Taylorovi viac priestoru a predstaviť jeho celú argumentáciu. Pre potreby ďalšieho výkladu je však dostačujúce, že sme si ukázali napätie medzi slobodou jednotlivca a dopredu daným kontextom, v ktorom môže nachádzať zmysluplnú sebarealizáciu.

3.3. Autenticita a enhancement

V tejto časti sa sústreďíme na problematiku autenticity v rámci debaty o vylepšovaní človeka. E. Parens hovorí o dvoch samostatných rámcoch, ktoré majú oba svoje opodstatnené postavenie a význam.⁸² Jeden rámec reprezentuje americký bioetik Carl Elliott a k vylepšovaniu sa bude stavať negatívne. Na druhej strane stojí David DeGrazia, ktorý, naopak, je zastáncom vylepšovania. Aj napriek spoločne zdieľanému ideálu autenticity došli títo autori k úplne iným záverom. V tejto časti sa pokúsime ukázať v čom tieto rozdiely spočívajú a ako sa k nim dá pristupovať.

Carl Elliott sa obáva, že enhancement spôsobí, že budeme žiť neautenticky. Autenticitu dáva do kontrastu s odcudzením sa, ktoré zahŕňa dve zložky – fenomény, akými sú politická mlčanlivosť, tlak spoločnosti, medikalizácia a „predávanie nemoci“ (disease mongering) na jednej strane a strata kontaktu so skutočným svetom a skutočnými skúsenosťami na strane druhej.

Prvou námietkou je, že sa odcudzíme samy sebe, svojmu pravému Ja. Zdá sa, že určujúcou skúsenosťou je tu vedomie toho, že bez vylepšovania (Elliott sa zameriava hlavne na psychofarmakológiu) by sme boli niekto iný. Môžem niekomu povedať, že ho milujem, ak viem, že po vysadení tabletky to môže byť úplne inak? Môžem si pripísať úspech v práci, ak viem, že bez enhancementu by som ho pravdepodobne nedosiahol? Elliott teda predpokladá nejaké dané Self, ktoré je aspoň sčasti nezávislé na preferenciách toho ktorého človeka, ktoré je možné prekryť účinkami psychofarmakologických látok.

Takýmto spôsobom môžeme sproblematizovať nie len vzťah samy k sebe, ale k „svetu, aký naozaj je“. Pod vplyvom účinných látok môžeme reagovať na okolitý svet úplne neprimerane situácii. Jedným z aspektov je, podobne ako sme rozoberali už pri Ch. Taylorovi, lepší život predpokladá, že existuje aj život horší⁸³. Naplnený život predpokladá aj možnosť života nenaplneného a o zmysluplnosti nášho života rozhodne naša snaha. Musíme mať dôvod, na základe ktorého svoj život za zmysluplný považujeme. Enhancement túto oblasť problematizuje, nakoľko potenciálne môže zabezpečiť príjemné pocity a to bez vzťahu ku „skutočnej realite“, „skutočnému stavu sveta“. Podľa Elliotta je na tom človek, ktorý trpí pocitom nezmyselnosti svojho života a uvedomuje si to, lepšie ako človek, ktorý tento pocit nemá dôsledkom psychofarmakológie.

Napokon je tu problém medikalizácie. Medikalizácia je proces kedy sa na oblasti bežného života začína pozeráť optikou medicíny. Diagnostické kritéria sa natoľko rozširujú, že sa do nich zmestia súčasti normálneho života. Tie sú často krát problematizované práve vonkajšími spoločenskými tlakmi a rozšírením diagnostických

⁸¹ TAYLOR, Charles. *Etika autenticity*, s.77

⁸² PARENS, Erik. Authenticity and Ambivalence: Toward Understanding the Enhancement Debate. *The Hastings Center Report* 2005, roč. 35, č. 3, s. 34

⁸³ V súvislosti s C. Elliotom pozri BOLT, L. L. E. True to Oneself? Broad and Narrow Ideas on Authenticity in the Enhancement Debate. *Theoretical Medicine and Bioethics* 2007, roč. 28, č. 4, s. 287-289

kritérií sa otvárajú dvere aj medicínskym intervenciám a na trh sa dostávajú nové „lieky“, ktoré prinášajú nemalé zisky. V mnohých prípadoch by bolo lepšie riešiť tieto tlaky medicínskymi, ale spoločenskými prostriedkami. Medikalizácia hrozí normalizáciou spoločnosti a stratou autenticity v dôsledku podrobenia sa vonkajším spoločenským tlakom.

David DeGrazia sa na autenticitu pozerá inak. Jeho definícia znie: „A autonómne vykoná intencionálnu akciu vtedy a len vtedy keď (1) A robí X pretože preferuje robiť X, (2) A má túto preferenciu (aspoň prechodne), pretože sa s ňou identifikuje a preferuje ju mať a (3) táto identifikácia nie je primárne výsledkom vplyvov, ktoré by A pri dôslednej reflexii, považoval za odcudzujúce.“⁸⁴ V tomto, viac existenciálne ladenom prístupe, DeGrazia spája autonómiu a autenticitu – každé autonómne rozhodnutie je zároveň aj autentické. Tiež vidíme, že dôraz kladie skôr na sebavytváranie a hlavnou podmienkou je racionálna sebaidentifikácia so svojími voľbami.

Na rozdiel od Elliotta, netrvá na dopredu danom Ja, ku ktorému máme byť verný. Dôležitou súčasťou autenticity je aj skúsenosť, že nie vždy si rozumieme a nie vždy jednáme, tak, ako by sme si priali. To je napokon tiež odcudzujúca skúsenosť. Ak sa po racionálnom zvážení rozhodneme, že nám enhancement môže pomôcť, DeGrazia s tým žiaden problém nemá. Práve naopak, rozšírime si tak našu sféru slobody a budeme viac v súlade so sebou samým a svojími prianiami. Nevylepšujeme sa, aby sme pred realitou utekali, ale aby sme sa k nej lepšie vzťahovali. Tieto rozhodnutia nie sú výsledkom ľubovôle, ale rozumového rozhodnutia, ktoré by skutočnosť malo zohľadňovať.

Tieto dve koncepcie sú v mnohých ohľadoch komplementárne a každá z nich zdôrazňuje iné aspekty. V reálnom živote však máme väčšinou skúsenosť s oboma skúsenosťami. Ak by sme sa však predsa chceli prikloniť na jednu alebo druhú stranu, potrebovali by sme riešiť aj teóriu identity, s ktorou tieto koncepcie pracujú. Na to v tejto práci priestor nemáme. Na tomto mieste je potrebné pripomenúť, že v rámci aplikovanej etiky sa teraz od týchto abstraktných diskusií sčasti odstupuje a etici sa pokúšajú prísť s konkrétnymi dištinkciami, ktoré by sa dali v bežnom rozhodovaní použiť a nie iba abstraktné plusy a mínusy. Takisto sa zdá, že obavy kritikov sú častokrát prehnané – napríklad ak by sa obavy, ktoré formuloval Elliott naplnili, nikto by ich za vylepšenie nepokladal. Navyše podobnú neautenticitu si môžeme navodiť aj bez biotechnologických prostriedkov. Preto je možné považovať snahu o diferencovanejšie myslenie treba oceniť. Prikladom takejto dištinkcie by napríklad v rámci romantických vzťahov mohol byť rozdiel medzi udržaním a vytvorením romantickej lásky. Jedno slúži na udržanie vzťahu a jemorálne prijateľné. Druhé slúži na potenciálnu manipuláciu a prijateľné nie je.⁸⁵ Podobne možno rozlišovať aj medzi dobrými a zlými formami medikalizácie.⁸⁶

Na rozdiel od radikálneho enhancementu, umiernený enhancement je technologický prístupný už teraz. Mnoho študentov (aj ich učiteľov) uvádza, že berú lieky na predpis, pôvodné určené pre ľudí s ADHD. Tie im pomáhajú podávať lepšie výsledky a obstať vo vysoko kompetitívnom prostredí. Mnoho psychiatrov sa potýka s tým, že si ľudia diagnózy vymýšľajú, aby sa k týmto liekom dostali. V tejto oblasti teda existuje ešte

⁸⁴ ERLER, Alexandre. Does Memory Modification Threaten Our Authenticity? *Neuroethics* 2010, roč. 4, č. 3, s. 238

⁸⁵ Srov. napr. SAVULESCU, Julian – SANDBERG, Anders. Neuroenhancement of Love and Marriage: The Chemicals Between Us. *Neuroethics* 2008, roč. 1, č. 1, s. 31-44

⁸⁶ Srov. napr. PARENS, Erik. On Good and Bad Forms of Medicalization. *Bioethics* 2013, roč. 27, č. 1, s. 28-35

mnoho ďalších, oveľa konkrétnejších problémov, ktoré v praxi vyvstávajú. Oproti nim aj hľadanie rôznych dištinkcií môže vyzeráť príliš abstraktne. Tu sa otvára už priestor pre hľadanie konkrétnych smerníc, ktoré by sa dali aplikovať v reálnom živote. Pre prakticky zmýšľajúcich etikov je preto umiernený enhancemet (v rámci problémov riešených v tejto práci) najväčšou výzvou.

Záver

V tejto práci sme sa zameriali na jednu z najaktuálnejších tém v rámci aplikovanej etiky – na vylepšovanie človeka pomocou biotechnologických prostriedkov. Jednalo sa o analyticky ladenú prácu a naším hlavným cieľom bolo preskúmať a predstaviť túto komplexnú a širokú problematiku zrozumiteľným spôsobom. Nakoľko, ako sme na začiatku uviedli, nie je táto problematika v našom prostredí úplne mainstreamová, myslíme, že táto práca môže byť prínosná a pomôcť zorientovať sa v tejto málo riešenej oblasti.

Najprv sme sa pokúsili vysporiadať sa s terminologickými otázkami a ukázať aké všetky problémy pri snahe o definíciu enhancementu vznikajú. Rozobrali sme rôzne prístupy, ktorými sa dá na vylepšovanie pozerat' a predstavili sme dôležitú dištinkciu terapia/ enhancement. Zároveň sme sa pokúsili zasadiť túto problematiku do kontextu našej spoločnosti – ako sa táto problematika vzťahuje k cieľom našej spoločnosti a cieľom medicínskeho komplexu. Takisto sme načrtli, aké druhy a možnosti vylepšovania sú dnes potenciálne prístupné.

Následne sme prešli na hlavnú časť našej práce, kde sme sa zameriali na dva základné typy enhancementu – radikálny a umiernený. Radikálny enhancement sľubuje prekročenie hraníc ľudského a chce tak otvoriť nové, nevídané možnosti pre ľudstvo. Tu sme predstavili tri základné argumentačné línie. Nick Bostrom zastupoval biooptimistov a trval na tom, že ľudstvo sa nielen môže, ale aj by sa malo radikálne vylepšiť. Biokonzervatívny Jürgen Habermas na druhej strane vzniesol ostré námietky voči akémukoľvek vylepšovaniu človeka a pripúšťa iba zásahy terapeutické. Napokon strednú pozíciu zastupoval Nicholas Agar, ktorý síce podporuje umiernený enhancement, ale radikálny odmieta. Argumentácia sa točila hlavne okolo teórie hodnôt, čo sa však ukázalo ako zásadné bola problematika druhej identity. Bostrom sa snažil ukázať, že medzi hodnotami humánnymi a transhumánnymi existuje kontinuita. Nicholas Agar, naopak, argumentoval, že radikálne vylepšiť sa síce môžeme, ale už to nebudú hodnoty ľudské. Habermas argumentoval tak, že vylepšovanie môže ohroziť naše seba porozumenie (identitu) ako morálnych bytostí.

Podobné problémy sa ukázali aj pri vylepšovaní umiernenom. Najprv sme sa venovali vyjasneniu pojmu autenticita, ktorý je pre túto oblasť kľúčový. Následne sme prešli k jeho predstaveniu v rámci etickej debaty o enhancemente. Carl Elliott argumentoval v neprospech vylepšovania a snažil sa ukázať, že existuje nejaká Ja alebo Self, ktorému by sme mali byť verný, ak chceme žiť autentický život vylepšovanie vnímal viac menej ako útek pred realitou. Na druhej strane David DeGrazia zvolil úplne iný prístup a upozornil, že autenticita vôbec nemusí pozostávať z príľnutia k nejakému danému Self, ale spočíva skôr v zobrať svojho života do vlastných rúk a čestnom seba vytváraní. Znova vidíme, že problém identity je tu kľúčový a riešenie problematiky autenticity a enhancementu bude úzko spojené práve s touto problematikou.

Napokon treba dodať, že sme v tejto práci riešili iba vybrané problémy, všetky aspekty tejto témy v jednej práci by bolo nemožné. Preto aspoň na záver pripomenieme niektoré z ďalších okruhov problémov, ktoré treba pri myslení o vylepšovaní zobrať v úvahu. Problematiku identity, či už druhej, rodovej alebo osobnej, sme už načrtli. Ďalšou veľkou otázkou je bezpečnosť týchto technológií. Hrozia totiž neúmyselnými vedľajšími dôsledkami, ktoré napríklad v súvislosti s genetikou, môžu byť pomerne katastrofálne. Preto zatiaľ platí, že opatrnosť je namieste, kým nebudem lepšie poznať hranice toho, čo môžeme spôsobiť.

Ďalšou veľkou otázkou je otázka spravodlivosti – nebudú technológie vylepšovania prístupné iba pre bohatých ľudí a nezáväčší sa tak ešte viac, už aj tak dosť veľká,

nerovnosť? Niektorí autori dokonca očakávajú rozdelenie spoločnosti na dva typy – vylepšených a nevylepšených. Nebude napokon vylepšovanie skôr obmedzovať slobodu, ako ju rozširovať? Možno budeme musieť v našej kompetitívnej a konkurenčnej spoločnosti užívať nejaké enhancementy proti svojej vôli, aby sme v tejto súťaži obstáli? Nebude tak napokon ľahšie kompenzovať nejakú spoločenskú nezrovnalosť vylepšovaním, namiesto toho, aby sme sa pokúsili zmeniť nespravodlivý stav?

Na tieto a ďalšie otázky sa budú odpovede hľadať ešte dlho a pravdepodobne sa budú rozvíjať súbežne s technologickým a vedeckým rozvojom a následnými dôsledkami, ktoré z toho budú plynúť. Zatiaľ treba podotknúť, že je pozitívne, že máme možnosť diskutovať o etických aspektoch tejto problematiky skôr, ako je možné naplno tieto technológie aplikovať. Dúfame, že aj táto práca k tejto diskusii prispela, aj keď iba náčrtom orientácie v tomto teréne.

Zoznam literatury

Monografia

- AGAR, Nicholas. *Humanity's End: Why We Should Reject Radical Enhancement*. 1. vydanie. Londýn: The MIT Press, 2010.
- BUCHANAN, Allen. *Beyond Humanity? The Ethics of Biomedical Enhancement*. 1. vydanie. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- DOIDGE, Norman. *Váš mozek se dokáže změnit*. 1. vydanie, Brno: Computer Press, 2011.
- HABERMAS, Jürgen. *Budoucnost lidské přirozenosti: Na cestě k liberální eugenice?* 1.vydanie. Praha: Filosofie, 2003.
- HURKA, Thomas. *Perfectionism*. 1.vydanie. New York: Oxford University Press, 1996.
- HARTL, Pavol – HARTLOVÁ, Helena. *Psychologický slovník*. 1. Vydanie, Praha: Portál, 2004.
- KRAMER, Peter D. *Listening to Prozac*. New York: Penguin Books, 1997.
- KOUKOLÍK, František. *Lidství. Neuronální koreláty*. 1. vydanie Praha: Galén, 2010.
- PERSSON, Ingmar – SAVULESCU, Julian. *Unfit for the Future: The Need for Moral Enhancement*. 1. vydanie. Oxford: Oxford University Press, 2012.
- PETRŮ, Marek. *Možnosti transgrese: Je třeba vylepšovat člověka?* 1. vydanie. Praha: Triton, 2005.
- SACKS, Oliver. *The Man Who Mistook His Wife for a Hat*. London: Picador, 2007.
- SERVAN – SCHREIBER, David. *Uzdravení bez léků: Cesta ze stresu, úzkosti a deprese*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005.
- SMREKOVÁ, Dagmar – PALOVIČOVÁ, Zuzana. *Dvoznačnost etických pojmů*. 1.vydanie. Bratislava: Filozofický ústav SAV, 2009.
- SOKOL, Ján. *Malá filosofie člověka. Slovník filosofických pojmů*. 5. vydanie. Praha: Vyšehrad, 2007.
- TAYLOR, Charles. *Etika authenticity*. 1. vydanie. Praha: Nakladatelství FILOSOFIA - Filozofický ústav AV ČR, 2001.

Kapitola v monografii

- BOSTROM, Nick. *Transhumanist Values*.
In ADAMS, Frederick (ed.). *Ethical Issues for the 21st Century* .1. vydanie, Ohio: Philosophical Documentation Center Press, 2003
- MURRAY, Thomas. *Enhancement*.
In Steinbock, Bonnie (ed.). *The Oxford Handbook of Bioethics*. 1. vydanie, Oxford, Oxford University Press, 2007, s. 491-515
- PETRŮ, Marek. *O biologické situaci člověka*.
In CHVÁTAL, Ladislav – HUŠEK, Vít (ed.). „Přirozenost“ ve filosofii minulosti a současnosti. 1. vydanie. Brno: CDK, 2008, s. 202-215
- SAVULESCU, Julian – SANDBERG, Anders – KAHANE, Guy. *Well-Being and Enhancement*.
In SAVULESCU, Julian – MEULEN, Ruud ter – KAHANE, Guy (ed.). *Enhancing Human Capacities*. 1. vydanie. Oxford: Wiley-Blackwell, 2011, s. 3-18

Článok v časopise

BOLT, L. L. E. True to Oneself? Broad and Narrow Ideas on Authenticity in the Enhancement Debate. *Theoretical Medicine and Bioethics* 2007, roč. 28, č. 4, s. 285-300

BOSTROM, Nick – ORD, Toby. The Reversal Test: Eliminating Status Quo Bias in Applied Ethics. *Ethics* 2006, č. 116, s. 656-679

DEGRAZIA, David. Prozac, Enhancement and Self-Creation. *The Hastings Center Report* 2000, roč. 30, č. 2, s. 34-40

EARP, Brian D. – WUDARCZYK, Olga A. – SANDBERG, Anders – SAVULESCU, Julian. If I Could Just Stop Loving You: Anti – Love Biotechnology and the Ethics of a Chemical Breakup. *The American Journal of Bioethics* 2013, roč. 13, č. 11, s. 3-17

ERLER, Alexandre. Does Memory Modification Threaten Our Authenticity? *Neuroethics* 2010, roč. 4, č. 3, s. 235-249

HAMILTON, Roy – MESSING, Samuel – CHATTERJEE, Anjan. Rethinking the thinking cap: Ethics of Neural Enhancement Using Noninvasive Brain Stimulation. *Neurology* 2011, roč. 76, č.2, str. 187–193

HŘÍBEK, Tomáš. Etika lidského vylepšování a liberální eugenika. *Filosofický časopis* 2014, roč. 62, č. 6, s. 847-861

PARENS, Erik. Special Supplement: Is Better Always Good? The Enhancement Project. *The Hastings Center Report* 1998, roč. 28, č. 1, s. 1-17

PARENS, Erik. Authenticity and Ambivalence: Toward Understanding the Enhancement Debate. *The Hastings Center Report* 2005, roč. 35, č. 3, s. 34-41

PARENS, Erik. On Good and Bad Forms of Medicalization. *Bioethics* 2013, roč. 27, č. 1, s. 28-35

SAVULESCU, Julian – SANDBERG, Anders. Neuroenhancement of Love and Marriage: The Chemicals Between Us. *Neuroethics* 2008, roč. 1, č. 1, s. 31-44

Elektronický zdroj

Centrum pre bioetiku pri Katedre filozofie FF UCM v Trnave. *Blog* (14.6.2014) [2016-6-1]. <<http://bioetika.blog.sme.sk/>>

COHEN, Roi Kadesh. *Brain Hacking: Can Brain Stimulation Make You Smarter?* (21. 12. 2015) [2016-6-1]. <<https://www.youtube.com/watch?v=QoHZ5b-aaX4>>

EAGLEMAN, David. *Can We Create New Senses for Humans?* (1. 3. 2015)[2016-6-1]. <http://www.ted.com/talks/david_eagleman_can_we_create_new_senses_for_humans>

Kabinet zdravotníckeho práva a bioetiky ÚSAP AV ČR. *Program mezinárodní konference HUMAN ENHANCEMENT* (14. 5. 2015) [2016-6-1]. <<http://www.ilaw.cas.cz/data/files/aktuality/PROGRAM%20ENHANCEMENT%20s%20abstrakty.pdf>>

KUŘE, Josef. *Člověk budoucího city* (11. 5. 2013) [2016-6-1]. <<https://www.youtube.com/watch?v=V03ySwVAxvk>>

MURPHY, Dominic. *Concepts of Disease and Health*.

In ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (22. 1. 2015) [2016-6-1] <<http://plato.stanford.edu/entries/health-disease/>>

Ústav humanitních studií lékařství při 1. LF UK v Prahe. *Program 22. sympózia lekárskej etiky* (22.9.2015) [2015-9-10]. <<http://www.lf1.cuni.cz/document/47334/22-symposium-o-lekarske-etice.pdf>>

VARGA, Somogy – GUIGNON, Charles. *Authenticity*.

In ZALTA, Edward N. (ed.). *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. (11. 9. 2014)
[2016-6-1] <<http://plato.stanford.edu/entries/authenticity/>>
World Health Organization. *Who Definition of Health* (1948) [2016-6-1]
<<http://www.who.int/about/definition/en/print.html>>

Prílohy

Príloha 1: CD médium obsahujúce diplomovú prácu